

**UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE
RÍMSKOKATOLÍCKA CYRILOMETODSKÁ
BOHOSLOVECKÁ FAKULTA**

**„ARS CELEBRANDI“ V LITURGII
VEĽKONOČNÉHO TROJDŇIA
DIPLOMOVÁ PRÁCA**

Študijný program: 61618, Katolícka teológia

Katedra: Katedra liturgiky

Školiteľ: ThDr. Attila Józsa, PhD.

Bratislava 2012

Mgr. VIKTOR KRIŽO

ABSTRAKT

KRIŽO, Viktor. „*Ars celebrandi*“ v liturgii Veľkonočného trojdnia (diplomová práca). Univerzita Komenského. Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta. Katedra liturgiky. Katolícka teológia. Školiteľ: ThDr. Attila Jósza, PhD. Bratislava, 2012. 67 s.

Autor sa zaoberá dôležitou témou v oblasti liturgie a to umením, s akým sa má sláviť liturgia, osobitne so zameraním na centrum liturgického roka – Veľkonočné trojdnie. V prvej časti autor poukazuje na dôležitosť témy, na prehľad v danej tematike a aspekty, ktoré sa podieľajú na tom, aby slávenie bolo dôstojné, krásne a účinné. Poukázaním na význam dôležitých znakov stavia Veľkonočné trojdnie v druhej časti do svetla mystického slávenia, v ktorom každý moment v úplnej vernosti liturgii odhaľuje (z gr. *epiphaneia*) Božiu slávu. Neoddeliteľnou súčasťou tejto práce je aj mnoho praktických rád, poznámok, pripomienok. V celej práci autor ponúka aj niektoré osobitné poznatky, ktoré sa mu stali počas štúdia vlastnými.

Kľúčové slová: Liturgia. Veľkonočné trojdnie. *Ars celebrandi*. Triduo sacro. Posvätné ticho. Zelený štvrtok. Veľký piatok. Veľkonočná vigília. Exsultet. Krst. Symboly.

ABSTRACT

KRIŽO, Viktor. “Ars celebrandi” in the liturgy of Easter Triduum (thesis). Comenius University. Roman Catholic Cyrilomethodian Theological Faculty. Department of liturgy. Catholic theology. Supervisor: ThDr. Attila Jósza, PhD. Bratislava, 2012. 67 p.

Author analysis important topic of the liturgy and the art how to celebrate the liturgy with particularly focus on the center of the liturgical year – Easter Triduum. In the first part author points to the importance of the topic to review the themes and issues that are participating in the celebration that was dignified, beautiful and effective. In the second part he highlights the importance of the major characters and puts Easter Triduum in the light of the mystery in which every moment in total fidelity of the liturgy reveals (greek *epiphaneia*) the glory of God. An integral part of this work are also plenty of practical advice, notes, comments. Throughout the work the author offers some special knowledge that during the study has become his own.

Keywords: Liturgy. Easter Triduum. Ars celebrandi. Triduo sacro. Silence. Moundy Thursday. Good Friday. Easter Vigil. Exsultet. Baptism. Symbols.

PREDHOVOR

Teológia je predovšetkým poznanie Ježiša Krista. V našej práci sme sa odhodlali putovaním nájsť srdce teológie, a preto sme sa vybrali smerom k sláveniu – t.j. k najvnútornejšiemu bytiu s Ježišom. To je liturgia. Ak pôjdeme ešte hlbšie, vybrali by sme sa do stredu liturgického roka – Paschy. Ona je miestom, pri ktorom svätí *prelievali slzy pohnutia a prežívali nevýslovné hodiny „svadobnej“ radosti.*¹ Slávenie posvätných tajomstiev nie je nič iné ako „*očakávaná parúzia 'už' vstupujúca do nášho 'ešte nie'...*“² V tejto práci sme sa teda vybrali do stredu vesmíru, do najhlbších tajomstiev sveta, miesta, kde sa spája nebo so zemou. Ak pripustíme v našich úvahách, že liturgia je cieľ stvorenia, Bohom pripravovaná od stvorenia sveta, potom ľudská odpoveď, príprava a slávenie zo strany človeka, je cieľom bytia.³ Zhrnúť ľudskú snahu, pripraviť pôdu pre takéto nebeské stretnutie a zároveň snaha o odstránenie všetkých prekážok, ktoré by mohli znižovať jeho hodnotu a účinnosť, nazvime *ars celebrandi* – umenie sláviť, umenie chystať si srdce na stretnutie s Milovaným.

O samotnej najvnútornejšej duši liturgie je však ťažké písať či hovoriť. Naplno ju možno iba sláviť. Svedčíme teda aspoň o tom, čo duchovná skúsenosť a múdrosť Cirkvi do nej vtlačila cez liturgické usmernenia a usporiadanie počas dejín.

Radi by sme úprimne poďakovali školiteľovi diplomovej práce ThDr. Attilovi Józsovi, PhD. za jeho jemnosť pre liturgiu, odborné pripomienky a priateľskú pomoc, ktorú prejavil pri písaní tejto práce. Naša vďaka patrí aj konzultujúcemu odborníkovi v liturgii ThLic. Mgr. Adamovi Sýkorovi. Za praktické liturgické poznámky k Veľkonočnému trojdniu zo srdca ďakujeme aj p. Martinovi Tóthovi. Cenným jazykovým a štylistickým úpravám úprimne ďakujeme Mgr. Petre Pavelčákovej.

Prácu by sme chceli venovať všetkým kňazom, aby objavili celoživotné zasvätenie tomuto neoceniteľnému daru, ktorým je slávenie liturgie.

¹ JÁN PAVOL II. *Mane nobiscum, Domine.* 2004, č. 31.

² Porov. slová kard. Ratzingera. In SCOTT, H. *Baránkova večera.* 2005, s.106.

³ „V liturgii Boh slúži nám, nie my jemu. Cirkev na liturgii stojí alebo padá.“ (MEISNER, J. *Dívať se srdcem.* 2007, s.152 n.)

OBSAH

ABSTRAKT	2
PREDHOVOR	4
OBSAH	5
ÚVOD	6
1 ARS CELEBRANDI	8
1.1 <i>Ars celebrandi</i> v liturgii a jeho atribúty	9
1.2 Liturgické smernice	14
1.3 Význam symbolov v liturgii	18
1.3.1 Svetlo (lux).....	22
1.3.2 Tma, noc (nox).....	23
1.3.3 Oheň (ignis)	25
1.3.4 Vosková svieca (cereus)	27
1.3.5 Kadidelnica (turibulum).....	29
1.4 Ticho v liturgii	31
1.5 Spev v liturgii.....	32
1.6 Posvätný jazyk v liturgii	33
2 SACRUM TRIDUUM	36
2.1 <i>Quadregasima</i> a jej prípravný aspekt k sláveniu posvätného Trojdnia	39
2.2 Zelený štvrtok.....	42
2.3 Veľký piatok.....	44
2.4 Svätá sobota.....	46
2.5 Veľkonočná vigília	47
2.5.1 Čas slávenia	48
2.5.2 Obrad svetla a Exsultet	51
2.5.3 Liturgia slova	54
2.5.4 Krst a Eucharistia	55
2.6 Veľkonočné obdobie	57
ZÁVER	58
ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV	60
PRÍLOHY	68

ÚVOD

Už malé deti dokážu počas slávení Veľkonočného trojdnia objavovať „s jednoduchou detskosťou srdca“⁴ najväčšie tajomstvá dejín ľudstva. Až dnes chápeme, že oná Veľká noc, keď sme na všetko pozerali jednoducho, bola skutočným *stretnutím s Osobou*⁵ a tajomstvom. Ani roky štúdia veľkonočnej liturgie nemôžu prevýšiť okamihy osobných stretnutí so Zmŕtvychvstalým. Je tu teda právom naša veľká túžba poukázať na vznešenosť liturgie a umenia, s akým ju treba sláviť a pristupovať k nemu.

Chceme poukázať na to, aký jemnocit potrebuje liturgia a jej slávenie v detailoch a zároveň vo vnútornom preniknutí jej Duchom.⁶ Liturgia je niečo božské, niečo zhora, niečo nie naše, pričom ide o tajomstvo, ku ktorému pristupujeme, aby sme sa zbožstili. Ide o Duchom Svätým pripravovanú a vtelenú múdrosť, ktorá si vzala na seba rozličné ľudské formy a spôsoby, ktorými sa v dejinách obliekala. To si vyžaduje ono *sentire cum ecclesia*, akýsi jemnocit zmyslu pre Cirkev v Duchu Svätom.

Práca je i pozastavením sa nad liturgickou krízou v Cirkvi,⁷ ktorá pramení z novodobej nevedomosti a následne i z nepochopenia liturgie. Chceme preto opätovne „oprášit“ prastaré usmernenia matky Cirkvi, poskytnúť pohľady, východiská k veľkonočnej liturgii, ale zaujať i stanovisko v niektorých sporných otázkach. Na tejto ceste poznania vychádzame v niektorých kapitolkách z predošlých, už dobre rozpracovaných myšlienok a výskumov našej prvej veľkej práce *De maieste preconii paschale* z roku 2008. Pracujeme predovšetkým s dokumentami Cirkvi, s jej učením, legislatívou, liturgickými normami, s vývojom liturgie v liturgických textoch a u cirkevných otcov. Smerodajným medzníkom je pre nás teológia pápeža Benedikta XVI., ktorého považujeme za nášho veľkého učiteľa.

Za cieľ sme si stanovili skúmať liturgiu a jej slávenie vo Veľkonočnom trojdní z rôznych aspektov symbolov a obradov a vyniesť z neho ako včela čo najviac „medu“

⁴ LÖHR, A. *Die heilige Woche*. 1957, s. 171.

⁵ Porov. BENEDIKT XVI. *Deus caritas est*. 2006, č. 1.

⁶ V práci vychádzame aj z projektu, ktorý sme v priebehu niekoľkých rokov realizovali v Bratislave na lepšie pochopenie *ars celebrandi* v liturgii pod názvom *Liturgický večer*. Slávenia boli osobitne dôsledne pripravované a zamerané na prehĺbenie tajomstiev liturgického roka. Bližšie o projekte, videá, fotografie a iné, nájdete na: <http://taizevecer.pa-zoa.eu/>.

⁷ Upozorňuje na to kard. Ratzinger v diele *Duch liturgie*. 2005; JÁN PAVOL II. *Dominicae cenae*. 1980; BENEDIKT XVI. *Sacramentum caritatis*. 2007; porov. aj LAUN, A. *Potrebuje liturgia reformu?* In časopis *Světlo*. č. 4/2006, s. 8-9 a i.

pre život.⁸ Prínosom našej práce je dať čitateľovi okúsiť trochu zo vznešenosti liturgie a tajomstva Krista a súčasne zviest' apologetický boj o tajomstvo liturgie.

Práca je metodicky zložená v prvej kapitole z analýzy pojmov ars celebrandi a jeho aspektov v symbolickom vyjadrení. V druhej kapitole robíme analýzu rozličných tradícií, materiálov, dokumentov o veľkonočnom trojdní a tak zhromažďujeme podklad a závery pre dnešné slávenie, ktoré z týchto podkladov pramení.

Chceme pootvoriť dvere do sveta veľkonočného tajomstva, otvoriť pozornosť a citlivosť pre detaily v liturgii – pre zmysly telesné i duchovné, poukázať na zdroj, ktorým v rozličných aspektoch chce byť liturgia pre človeka. Ponúkame i didaktiku liturgie, náčrt liturgickej spirituality, ktorá je vlastná liturgii a jej cieľu. To nejde bez toho, aby sa nepoukázalo i na mnohé protirečenia v liturgii, ktoré sa zahniezdili v praxi a ktoré vážnym spôsobom narúšajú jej najvnútornejšie tajomstvá.

⁸ Porov. SV. BAZIL. *Povzbudenie mladým*. 1999, s. 29.

1 ARS CELEBRANDI

Aktuálnosť témy *ars celebrandi* otvorila oficiálne na cirkevnom fóre synoda o Eucharistii v októbri 2005, na čo okamžite zareagoval aj Benedikt XVI. v apoštolskej exhortácii *Sacramentum caritatis*. Samotný pojem je starší, ale v 70. až 80. rokoch sa začalo o ňom viacej diskutovať práve v súvislosti s liturgickou krízou.⁹ V roku 1989 na túto tému obhájil dizertačnú prácu Werner Hahne s témou priamo o *ars celebrandi*.¹⁰ Na tému *ars celebrandi* sa konali i významné konferencie v talianskej Brescii v r. 1998, o tri roky neskôr v r. 2001 v belgickom mestečku Leuven. U nás na Slovensku sa táto téma po niekoľkých rokoch odrazila aj na celoslovenskom liturgickom dni 14. 11. 2011, ktorý sa konal v Košiciach práve na tému *ars celebrandi*.

Možno povedať, že téma *ars celebrandi* bola v Cirkvi po celé stáročia veľmi dôležitá. V tridentských seminároch mali kandidáti v rámci prípravy na kňazstvo venovanú osobitnú pozornosť i rubricistike. Po koncile, kedy liturgia zažila v mnohých nepochopeniach aj isté nepríjemné zlomy, výchova k liturgii začala slabnúť a právom vyvstala medzi laikmi i teológmi otázka po duchu liturgie, otázka po jej slávení a po tom, čo je v nej neviditeľné a predsa vnímateľné. Toto dostalo svoje pomenovanie – *ars celebrandi*.¹¹

Umenie sláviť môžeme jednoducho odvodiť z latinského slovného spojenia *ars celebrandi*, čo znamená predovšetkým schopnosť zhromaždenia citlivo liturgiu sláviť tak, aby bola dôstojná a po všetkých stránkach krásna. Pojem umenie zahŕňa tak hudobnú, estetickú, výtvarnú, stavebnú, literárnu i psychologickú rovinu, ako aj ich vnútorný obsah, ktorý má sláviacemu odovzdať práve Duch Svätý živo prítomný v liturgii.

Pre hlbšie preniknutie do problematiky sa pozrime na slová jednej z posledných konferencií: *Druhý Vatikánsky koncil chcel otvoriť dvere pre obnovu liturgie, aby bola postupne osvojená. Mala to byť liturgia, ktorá úspešne kombinuje slová, ticho, hudbu, symboly, architektúru a výtvarné umenie s vyjadrenými a ohlasovanými gestami.*

⁹ LAMBERT, J. *Ars celebrandi*. 2002, s. 7 n. Možno povedať, že po jari koncilu nastala jeseň praxe liturgického života Cirkvi.

¹⁰ Bližšie: HAHNE, W. *De arte celebrandi, oder: von der Kunst Gottesdienst zu feiern. Entwurf einer Fundamentalliturgik* (Diss. 1989), Freiburg-Basel-Wien (Herder) 1990. In *Münchener Theologische Zeitschrift* 43 (1992), 127f.

¹¹ Porov. LAMBERT, J. *Ars celebrandi*. 2002, s. 9.

Konciloví otcovia chceli syntézu plynulosti a pestrosti, urodzenej jednoduchosti a nebeskej nádhere, slávenie tajomstiev, a nie zavalenie slovami, ani poškodenie dobre mieneným, ale prehnaným amaterizmom. Keď na všetkých miestach znova zavládne 'ars celebrandi', tak polovica prázdnych kostolov sa znova stane v ešte silnejšom spôsobe miestom púte pre hľadajúcich ľudí i pre veriacich.¹² Závery konferencie teda možno zhrnúť tak, že hovoriť o umení sláviť predpokladá jednoduchú skúsenosť tých, ktorí predsedajú liturgickému sláveniu. Je pravda, že v minulosti seminaristi boli trénovaní ako budúci predsedajúci v úzkostlivom vykonávaní liturgických obradov. Niekedy to bolo posmešne nazývané rubricizmus. Dnes sme ale konfrontovaní s amaterizmom vo vnútri liturgie. Naozaj dovoľuje väčšiu voľnosť a kreativitu? Neupadli sme do druhého extrému v snahe o vyrovnanie?¹³

1.1 *Ars celebrandi* v liturgii a jeho atribúty

Slávenie „liturgie má byť také, aby sme ho mohli sláviť i so zavretými očami, akoby sme v nej boli doma,“¹⁴ odpovedá kardinál Meisner na otázku po univerzalite liturgie a ďalej pokračuje, že „liturgia je vlastne svätou hrou, v ktorej je všetko dôležité. Nikde inde nie je viera pre človeka tak ucelene zakusovaná ako v liturgii a to skrze sedenie, státie, klačanie, počúvanie, spievanie, prijímanie Eucharistie a vône napr. kadidla. Ak sa slávi liturgia verne, ona sama pôsobí katecheticky a veľmi atraktívne...“¹⁵ Eucharistia je nesmierne tajomstvo! Je to tajomstvo, ktoré treba predovšetkým správne sláviť.¹⁶ Hoci mnohé prvky pochádzajú z ľudského ustanovenia a nie sú nutné pre platnosť sviatosti, predsa jej dávajú určitú slávnosť, ktorá vo sviatostiach slúži k podnieteniu zbožnosti a úcty v tých, ktorí ich prijímajú.¹⁷ To ľudské, viditeľné, čo Duch Svätý v liturgii vzbudil, patrí pre nás k jej podstate. Krása nie je dekoratívnym prvkom v liturgii, ale jej základom.¹⁸ Preto Všeobecné smernice Rímskeho misála upozorňujú:

¹² Porov. LAMBERT, J. *Ars celebrandi*. 2002, s. 10. Preklad autora.

¹³ Porov. LAMBERT, J. *Ars celebrandi*. 2002, s. 9-10. Preklad autora.

¹⁴ MEISNER, J. *Dívat se srdcem*. 2007, s.156.

¹⁵ MEISNER, J. *Dívat se srdcem*. 2007, s.152 n.

¹⁶ Porov. JÁN PAVOL II. *Mane nobiscum Domine*. 2004, č. 17.

¹⁷ Porov. AKVINSKÝ, T. *Summa theologiae*, III, 64, 2; 83, 4.

¹⁸ Porov. Správa: Krása není dekorativním prvkom liturgie, nýbrž jejím základem. In *Radio Vaticana* [online].

„keďže sa celá liturgia koná viditeľnými znakmi, ktorými sa viera živí, upevňuje a vyjadruje, treba veľmi starostlivo povyberať a usporiadať tie Cirkvou predkladané výrazové formy a prvky, ktoré s prihliadnutím na osobné a miestne okolnosti účinnejšie napomáhajú aktívnu a plnú účasť veriacich a lepšie zodpovedajú ich duchovnému dobru.“¹⁹

Pápež v kapitole o umení sláviť vo svojej posynodálnej exhortácii *Sacramentum caritatis* vychádza z toho, že v liturgii „žiara Božej slávy presahuje každú svetskú krásu. Pravá krása je Božia láska, ktorá sa nám definitívne zjavila vo veľkonočnom tajomstve. Krása liturgie je časťou tajomstva; je najvyšším vyjadrením Božej slávy a v istom zmysle umožňuje nebu dotýkať sa zeme. Pamiatka na vykupiteľskú obeť nesie v sebe samej črty tej krásy, o ktorej nám vydali svedectvo Peter, Jakub a Ján, keď sa Pán na ceste do Jeruzalema pred nimi premenil (porov. Mk 9, 2). Krása teda nie je dekoratívny prvok liturgie. Naopak, je skôr jej konštitutívnym prvkom, nakoľko je atribútom samého Boha a jeho zjavenia. To všetko nám pomáha uvedomiť si, akú pozornosť treba venovať tomu, aby liturgická činnosť žiarila primerane svojej vlastnej prirodzenosti.“²⁰ Skutočná krása i v maličkostiach, akými sú používanie kadidla, sviec, jemnosť procesií, hlasov, gest, spevov striedavo s tichom musí stále viac v konkrétnych sláveniach prenikať celým zhromaždením. Hlboko zakorenený postoj pomenovávať iba „podstatu“ liturgie a ostatné nazývať ako nie nutné k jej platnosti výrazne uškodilo jej chápaniu a prežívaniu. Benedikt XVI. tieto princípy opakovane prízvukuje: „K správne mu sláveniu eucharistie treba, aby sme sa taktiež naučili poznať, chápať a milovať liturgiu Cirkvi v jej konkrétnej forme. V liturgii sa modlíme spolu s veriacimi všetkých storočí: minulosť, prítomnosť i budúcnosť sa spája do jediného obrovského chóru modlitby. Zo svojho osobného zážitku môžem potvrdiť, že je uchvacujúce učiť sa postupne chápať, ako to všetko rástlo, koľká skúsenosť viery je prítomná v štruktúre omšovej liturgie a koľko generácií ju modlitbou formovalo.“²¹ História vanutia Ducha Svätého v rozličných vyjadreniach v liturgii a v jej rozličných obradoch tvorí nádhernú mozaiku, z ktorej sa liturgia skladá. Ona sa

¹⁹ VSRM³, čl. 2.

²⁰ BENEDIKT XVI. *Sacramentum caritatis*. 2006, č. 35.

²¹ Porov. BENEDIKT XVI. *List seminaristom*. 2010.

pripodobňuje tej nebeskej, na ktorej participuje a ku ktorej patrí.²² „Napokon“ uzatvára pápež, „je dôležité, aby vo všetkom, čo sa týka Eucharistie, bol cit pre krásu.“²³

Téma kontinuity a tradície tzv. koncilovej a predkoncilovej liturgie je dnes veľmi aktuálna. Aj preto by sme radi uviedli, že je potrebné „podčiarknuť kontinuitu aktuálneho liturgického slávenia s tými spôsobmi slávenia, ktorými sa vyznačoval život cirkvi v minulosti. Existujú veci staré i nové, ktoré navždy patria k pokladom cirkvi a ako také ich treba brať do úvahy. Múdry vie nájsť vo svojom poklade jedno i druhé. Nie všetko, čo je nové, je pravé, rovnako aj opačne. Cirkev žije podľa zákona kontinuity, na ktorej základe je jej vývoj zakorenený v tradícii. Hermeneutika kontinuity je vždy presným kritériom interpretácie dobovej cesty cirkvi.“²⁴ Prefekt kongregácie dopĺňa výpoveď pápežského ceremoniára: „Nie všetko, čo vyzeralo ako pokrok, skutočne bolo pokrokom. Som presvedčený, že je potrebné si priznať, že liturgia dnes nie je dušou života mnohých kresťanov ako veriacich laikov, tak kňazov. Koľko je v nej rutiny, nedbalosti, banalizovania a plytkosti? Na omši nezriedka panuje nedostatok pohrúženosti.“²⁵ Môžeme dúfať s pápežom, že „prítomnosť starej liturgie v živote Cirkvi bude provokovať, inšpirovať, obohacovať a povedie k vzniku nového liturgického hnutia.“²⁶ „Liturgia Cirkvi presahuje iba „koncilovú reformu“, ktorej prvoradým cieľom rozhodne nebola zmena obradu a textov, ale obnova mentality a postavenia tajomstva Kristovej Paschy do centra kresťanského života a pastorácie. Nanešťastie, avšak snád' i kvôli nám, pastierom Cirkvi a odborníkom – liturgia bola ponímaná skôr ako predmet reformy, než ako subjekt schopný obnovovať kresťanský život.“²⁷

Naše riadky doplníme a zhrňme v 9 tvrdeniach o správnom realizovaní *ars celebrandi* a slávnostného charakteru liturgickej celebrácie ako ich predkladá nemecký prof. liturgiky Andreas Heinz.²⁸

²² Porov. KKC, čl. 1089 n.

²³ BENEDIKT XVI. *Sacramentum caritatis*. 2007, č. 41.

²⁴ Porov. MARINI, G. *O viditeľných liturgických zmenách v bohoslužbách Svätého otce*. 2008.

²⁵ Porov. KARD. CAÑIZARES. *Co se stalo s pokoncilní liturgií?* 2011.

²⁶ Porov. kard. KOCH, K. *Stará liturgie má inspirovat a vyvolat nové liturgické hnutí*. 2011.

²⁷ Porov. Správa: Papež k liturgiám: tradice a pokrok se doplňují a směřují k témuž cíli. In *Radio Vaticana* [online].

²⁸ Porov. HEINZ, A. *Überlegungen zur Kunst, die Liturgie der Kirche zu feiern*. In LAMBERT, J. *Ars celebrandi*. 2002, s. 29-33. Preklad autora.

1. ***Ars celebrandi* rešpektuje cirkevnosť liturgie** – liturgia nepatrí predsedajúcemu, ani nie je zlátaninou výskumov odborníkov. Nesmie byť prenechaná a voľne unášaná svojvôľou nejakej prípravnej skupiny. Ona je dielom Krista, Kňaza a jeho Tela, ktorým je Cirkev. (Porov. SC 7.) Aktuálne zhromaždenie má sláviť vždy liturgiu Cirkvi v spoločenstve s Kristom, a nie nejakú špeciálnu či „súkromnú“ liturgiu. Je teda bytostne mystagogická úloha daného zhromaždenia nechávať a napomáhať *ars celebrandi* vstupovať do liturgie Cirkvi tak, aby dodávala dych modlitbe a čerpala z duchovnej sily reči jej symbolov.
2. **Správne *ars celebrandi* podporuje rozmanitosť liturgickej služby** – celé zhromaždenie je nositeľkou liturgie, nie iba predsedajúci ako nejaký zástupca. V rozličných charizmách, úlohách vo vzájomnej súčinnosti s hlavou a spoločenstvom Cirkvi vykonávame svoje krstné kňazstvo. Toto všetko zároveň predpokladá príslušnú kompetenciu a poverenie.
3. ***Ars celebrandi* si všíma celkovú štruktúru slávenia a zároveň si všíma jednotlivé časti primerane ich významu** – nemali by sa napr. predlžovať úvodné obrady tak, aby to bol dôvod redukovať napr. liturgiu slova a skracovať ju, taktiež celá liturgia musí v celej štruktúre vrcholiť v eucharistickej časti, nie akoby to bola iba privesná záťaž.
4. ***Ars celebrandi* rešpektuje to, že liturgia zostáva slávením a nie katechézou** – je veľké pokušenie v ľudovom jazyku slávanej liturgie zavádzať morálne a katechetické vsuvky, obzvlášť sa to deje pri tzv. tematických nedeliach (Misijná nedeľa, Nedeľa Božieho milosrdenstva, Svetový deň pokoja...).
5. **Liturgické umenie sa vyhýba sebakpresadeniu hlavných aktérov; duchu liturgie zodpovedá postoj služby** – Kristus je prvým a hlavným liturgom, skrze ktorého sa Svätým Duchom pridružuje k nemu Cirkev v liturgii. Ak konáme, konáme v jeho mene a v ňom. Musíme mať vedomie, že sme jeho nástrojmi. Kňazi nepredvádzajú žiadne vlastné výkony, ale stoja v službe Bohu i ľudu, ktorý mu pomáha liturgiu tak sláviť, aby bol Boh oslávený a spoločenstvo bolo ňou

vychovávané. A preto tak ako je pri koncerte potlesk vhodný, tak na konci slávnostnej liturgie je nemiestny.²⁹

6. **Ars celebrandi si uvedomuje vysoký význam symbolov** – nikto nemá podceňovať mystagogickú silu gest a bežných znakov v liturgii. Predsedajúci má starostlivo pestovať, vykonávať a zachovávať ich výpovednú hodnotu. V dnešnom čase záplavy slov majú neverbálne znaky a ríty vysokú pôsobivú silu. Oni sú ukazovateľmi smerujúcimi k stredu tajomstva.
7. **Ars celebrandi obľubuje hudbu a spevy v liturgii** – ak je liturgia slávnosťou, musí byť pravidlom sláviť ju spevom. Východné Cirkvi ani nepoznajú „recitovanú“ omšu. Pri hlavných textoch, ktorým zodpovedajú rôzne hudobné spôsoby prednesu, sa treba vyhýbať ich nahradeniu inými profánnymi a tiež dbať, aby ľud mal účasť na speve a len výnimočne sa nechával zastúpiť zborom. Zrieknutie sa tiež kňazského spevu iba posilňuje dojem nedostatku slávnostnosti.
8. **Vážnosť liturgie vyžaduje citlivosť pre štýl a estetiku** – nedbalosti v dnešnej liturgii signalizujú nedostatočnú úctu i pochopenie jej podstaty. Liturgický štýl má vyžarovať *nobili simplicitate* (SC 34) – vznešenou jednoduchosťou. Dôraz v posvätnosti liturgického slávenia treba dávať *sacrum silentium* (SC 30) – posvätnému tichu. Kardinál Lehman povedal pri istej príležitosti: „*Boh musí k nám znova z hĺbky mlčania prehovoriť. Nie je dobré, ak neustále „tárame“ a zahlcujeme Ho stále slovami.*“
9. **Dbat' o správny smer!** – Tam, kde sa kňaz priamo obracia s aklamáciami a dialógmi na ľud, je jasné, že je otočený priamo k nim. Smer modlitby má však v celku ukazovať na transcendentného adresáta. V tomto zmysle je to oltár a oltárny kríž a to i s upozornením, že to nemusí byť nutne oproti ľudu, ale smerom k oltáru, východu, či svetlu. Ak by sa však celkom stratila spoločná orientácia všetkých k najvyššiemu a znovuprichádzajúcemu Pánovi, bola by to poľutovaniahodná duchovná strata.³⁰

²⁹ „*Potlesk pri liturgii je vždy tragickým, pretože vypovedá o tom, že je bohoslužba vnímaná ako predstavenie.*“ MEISNER, J. *Divat se srdcem*. 2007, s. 152 n.

³⁰ Porov. aj veľmi užitočnú úvahu v RATZINGER, J. *Duch liturgie*. 2005, s. 59-70. K tomuto bodu by som rád upozornil na dôležitosť **centrálneho postavenia kríža** v liturgii: „*Umiestnením kríža do stredu oltára sa ukazuje na ústredné postavenie kríža pri slávení eucharistie. Pri nej nejde o divadlo, ale o pohľad na*

1.2 Liturgické smernice

Aby sme mohli v liturgii ostať čo najvernejší Cirkvi, univerzálne liturgické právo nám poskytuje nasledovné pramene:

- ❖ dekréty a dokumenty všeobecných koncilov,
- ❖ Kódex kánonického práva 1983,
- ❖ normatívne dokumenty Svätej stolice,
- ❖ liturgické knihy:
 - úvody – *introductio*,
 - všeobecné smernice – *Institutio generalis*,
 - rubriky: praeceptiva (prikazujúca), directiva (usmerňujúca),
- ❖ pápežské a kuriálne dokumenty vychádzajúce samostatne alebo v *Acta Apostolica Sedis*, či v *Notitiae*.
- ❖ Popri univerzálnom liturgickom práve existuje aj partikulárne liturgické právo (vlastné liturgické knihy, acta synodalia, dokumenty synod cirkevných provincií, diecéznych synod, biskupské normy: rozhodnutia konferencie biskupov, jednotlivých biskupov napr. v obežníkoch).

Cirkevné dokumenty a štúdium by mali byť nutným predpokladom pre platné, účinné a dovolené slávenie liturgie. Problémom však v pokoncilovej reforme liturgie je chápanie slobody a neohraničenej voľnosti, ktoré je zakorenené v nedostatočnom chápaní a vernosti múdrym a prastarým liturgickým usmerneniam. Často sa porušuje mnoho liturgických predpisov, takže je ohrozená samotná podstata liturgického slávenia. Ako príklad vyvstávajúcich hlasov po návrate k vernosti liturgii uvádzame niekoľko odkazov, hoci ich je omnoho viac:³¹ „*Nemožno mlčať o svojvoľnostiach, aj veľmi vážnych, proti*

Toho, ktorý sa narodil, zomrel a vstal z mŕtvych, na Spasiteľa. Od Pána prichádza spása, On je Východ, vychádzajúce Slnko, ku ktorému máme obracať svoj pohľad.“ Porov. MARINI, G. *O viditeľných liturgických zmenách v bohoslužbách Svätého otca*. 2008.

³¹ Porov. aj mnoho magisteriálnych odkazov, ktoré sme k tejto téme za roky skúseností zhromaždili: JÁN PAVOL II. *Ecclesia de Eucharistia*. 2003, č. 52. KONGREGÁCIA PRE BOHOSLUŽBU. *O príprave a slávení veľkonočných sviatkov*. 1988, čl. 3, 15-17, 26, 56, 78. Porov. aj DRUHÝ VATIKÁNSKY KONCIL. *Sacrosanctum concilium*, čl. 30, 108; KONGREGÁCIA PRE BOHOSLUŽBU. *Rok Eucharistie*. 2005, č. 28; KONGREGÁCIA PRE BOHOSLUŽBU. *Redemptionis Sacramentum*. 2004. – celá kniha je o nešvároch v liturgii; JÁN PAVOL II. *Spiritus et sponza* (4.12, 2003), čl. 13; BENEDIKT XVI. *Sacramentum caritatis*. 2007. *Ars celebrandi*, 38-42; JÁN PAVOL II. *Dominicae cenae*. 1980, čl. 9, 12.

podstate liturgie a sviatostí, ako i proti tradícii a cirkevnej autorite, ktoré v dnešných časoch nezriedka poškodzujú liturgické slávenia v tom či onom cirkevnom prostredí. Na niektorých miestach sa svojvoľnosti v liturgii stali akýmsi zvykom, čo nemožno pripustiť a čomu treba zamedziť. Zachovávanie noriem vydaných cirkevnou autoritou si vyžaduje zhodu mysle a slova, vonkajších úkonov, ako aj pozornosť srdca. Je jasné, že iba vonkajšie zachovávanie noriem by bolo proti podstate posvätnéj liturgie. Preto vonkajšie úkony majú byť osvietené vierou a láskou, ktoré nás spájajú s Kristom i navzájom medzi sebou a podnecujú lásku k chudobným a opusteným. Slová a liturgické obrady sú verným, po stáročia dozrievaným vyjadrením Kristovho zmysľania a učia nás zmysľat' ako on.³² Vnútorne i vonkajšie nezachovávanie liturgických smerníc viedlo a vedie k vážnym zraneniam, ako na to upozornil pápež v liste všetkým biskupom a kňazom: „Na mnohých miestach sa pri slávení verne nedodržiavali predpisy nového misála, alebo bol dokonca chápaný ako schválenie, ba povinnosť pristupovať k liturgii kreatívne, čo viedlo často k jej deformáciám na hranici únosnosti. Hovorím z vlastnej skúsenosti, lebo aj ja som zažil toto obdobie, poznamenané toľkými očakávaniami i zmätkami. A videl som, ako hlboko boli svojvoľnými deformáciami liturgie zranené osoby, ktoré boli hlboko zakorenené vo viere Cirkvi.“³³ „Do akej miery sa zneužíva slávenie Eucharistie ako pole k experimentovaniu, do takej miery je smrteľne zraňované tajomstvo bohoslužby banalizáciou.“³⁴ Každý pravý reformátor, ako uvádza často Benedikt XVI., je poslušný viere. Nerobí kroky, neosobuje si žiadne právo nad rítom; nie je pánom, ale strážcom pokladu, ktorý vytvoril Pán a zveril ho nám. V každej liturgii je prítomná celá cirkev: pripútať sa k jej forme je podmienkou autenticity toho, čo cirkev slávi. Nezriedka slávime Eucharistiu iba my sami, neberúc do úvahy Jeho prítomnosť! Ježiš Kristus, ukrižovaný

List svätého otca Jána Pavla II. kňazom na Zelený štvrtok 2004 (28.3.2004), čl. 5-6; KONGREGÁCIA PRE KLÉRUS. *Direktórium pre službu a život kňazov* (31.1.1994), č. 66; JOSEPH RATZINGER. *Duch liturgie*. 2005, s. 66 a celá III. kap.; Správa: Prednáška Benedikta XVI. o Eucharistii. In *Radio Vaticana* [online]. Správa: Kardinál Ratzinger varuje pred banalizovaním liturgie. In *TK KBS* [online]. Porov. aj Správa: Kard. Arinze proti banalizácii liturgie. In *Radio Vaticana* [online]. GAGLIARDI M. *Observance of Liturgical Norms and "Ars Celebrandi"*. 2010. Najčastejšie porušované smernice v našich krajoch sú tieto: *VSRM*². Hlava I (čl. 3; 5), Hlava II (čl. 9; 19; 23; 26; 31; 32; 41; 49; 56j; 57a; 66; 69; 76; 82; 98; 313; 322); *VSLR*², čl. 1, 12, 18, 21, 22, 24, 26, 27 a i.

³² KONGREGÁCIA PRE BOŽÍ KULT A DISCIPLÍNU SVIATOSTÍ. *Redemptionis Sacramentum*. 2004, čl. 4-5.

³³ BENEDIKT XVI. *List jeho svätosti Benedikta XVI. biskupom pri príležitosti uverejnenia apoštolského listu motu proprio Summorum pontificum o používaní Rímskej liturgie*. 2007.

³⁴ MEISNER, J. *Dívaj se srdcem*. 2007, s. 152 n.

a vzkriesený, je veľkým neznámym mnohých nových liturgií, ktoré sa stali iba prázdny tancom okolo zlatého teľaťa, ktorým sme my sami.³⁵

Dôležité je si uvedomiť, že veriaci „*má právo, aby predovšetkým pri nedelnom slávení bola aj primeraná a pravá posvätná hudba, aby oltár, rúcha a liturgické plachty žiarili dôstojnosťou, krásou a čistotou podľa noriem, aby slávenie Eucharistie bolo starostlivo pripravené vo všetkých jeho častiach, aby sa v ňom dôstojne a účinne ohlasovalo a vysvetľovalo Božie slovo, aby sa svedomito využila možnosť výberu liturgických textov a obradov podľa noriem a aby sa slovami spevov pri slávení liturgie náležite zachovávala a živila ich viera.*“³⁶

Dôležitosť liturgických noriem je tak úzko prepojená s umením sláviť, že to pápež musel veľmi jasne napísať v eucharistickej exhortácii: „*Ak podčiarkujeme dôležitosť ars celebrandi, v dôsledku toho vychádza na svetlo aj otázka dôležitosti liturgických noriem. Ars celebrandi má napomáhať zmysel pre posvätno a používanie tých vonkajších foriem, ktoré vychovávajú k takémuto zmyslu, ako napríklad harmónia celého obradu, liturgických odevov, predmetov a posvätného miesta. Liturgické slávenie prináša úžitok tam, kde sa kňazi a zodpovední za liturgickú pastoračiu snažia umožniť veriacim poznať platné liturgické knihy a k nim prináležiace predpisy, poukazujúc najmä na veľké bohatstvo Všeobecných smerníc Rímskeho misála a Smerníc liturgických čítaní. V cirkevných spoločenstvách sa možno považuje za samozrejmé ich poznanie a správne ocenenie, ale často to tak nie je. V skutočnosti sú to texty, ktoré obsahujú bohatstvá, uchovávajú a vyjadrujú vieru a putovanie Božieho ľudu počas dvoch tisícročí jeho dejín. Rovnako dôležitá pre správne ars celebrandi je pozornosť venovaná všetkým formám slovníka, ktorý liturgia používa: slovo a spev, gestá a chvíle mlčania, pohyby tela, liturgické farby paramentov. Liturgia už svojou povahou vlastní rôznorodé registre*

³⁵ Porov. Správa: Pápež mluvil do duše italských biskupům. In *Radio Vaticana* [online]. Porov. aj rozhovor talianskeho denníka *Il Giornale* s prefektom Kongregácie pre Boží kult a disciplínu sviatostí s kardinálom Cañizaresom. In *Radio Vaticana* [online]. „*Dost' bolo liturgických experimentov, chrám je miestom ticha a modlitby.*“ (nadpis článku talianskeho denníku *Il Giornale* z tohto rozhovoru).

³⁶ VSRM³, č. 57-58. Porov. aj KKC. čl. 213-214. Porov. aj dôležité upozornenie Kongregácie *Redemptionis Sacramentum*, 2004: „*Každý katolík, či už kňaz, diakon alebo veriaci laik, má právo predniesť sťažnosť o svojvoľnosti v liturgii diecéznemu biskupovi alebo kompetentnému ordinárovi, ktorý mu je podľa práva rovnocenný, alebo Apoštolskej stolici na základe primátu rímskeho veľkňaza. Je však vhodné, aby sa hlásenie alebo sťažnosť podľa možnosti najprv predložila diecéznemu biskupovi. Nech sa to však vždy robí v pravde a láske*“ (čl. 184).

komunikácie, ktoré jej umožňujú zapojiť celého človeka. Jednoduchosť gest a striedanosť znakov, určených v predvídanom poradí a čase, vyjadria a zaujmú viac ako umelosť nevhodných dodatkov. Pozornosť a poslušnosť štruktúre, vlastnej obradu, okrem uznania Eucharistie ako daru vyjadrujú aj ochotu služobníka prijať s vdakou taký nevýslovný dar.“³⁷ Môžeme teda zhrnúť, že „ars celebrandi vyplýva z vernej poslušnosti liturgickým predpisom v ich komplexnosti, pretože práve toto je spôsob slávenia, ktorý dvetisíc rokov zaisťuje život viery všetkým veriacim, ktorí sú povolani žiť slávenie ako Boží ľud, kráľovské kňazstvo, svätý národ (porov. 1 Pt 2, 4 – 5. 9).“³⁸

Nemôžeme na tomto mieste zabudnúť aj na aktuálnu tému kontinuity rímskeho obradu po koncile, o ktorej pri poslednej reforme hovorí pápež Benedikt XVI., keď Rímsky misál Pavla VI. z roku 1970 dáva do súvisu s misálom Jána XXIII. z roku 1962 a vyzýva nás k dôležitej reflexii a pochopeniu kontinuity liturgie upriamujúc pozornosť aj do budúcnosti, v ktorej správne *ars celebrandi* je v tom, že „*tieto dve formy používania rímskeho obradu sa navzájom môžu obohacovať: do starého misála sa môžu a musia zaradiť noví svätí a niektoré nové prefácie. Pri slávení omše podľa misála Pavla VI. sa môže mocnejšie ako doteraz prejavovať ona posvätnosť, ktorá mnohých priťahuje k používaniu starej formy. Najistejšia záruka toho, aby misál Pavla VI. farské spoločenstvá zjednocoval a aby ho mali v oblúbe, spočíva v tom, že sa bude omša podľa neho sláviť s veľkou úctou a v súlade s predpismi. To zviditeľní duchovné bohatstvo a teologickú hĺbku tohto misála.*“³⁹

Umierajúci veľký pápež Ján Pavol II. pochopil úžasnú veľkosť tohto tajomstva, keď na sklonku štvrtstoročného pontifikátu, krátko pred smrťou vyhlásil Rok Eucharistie. Týmto rokom chcel poukázať, aké je „*veľké tajomstvo Eucharistia! Tajomstvo, ktoré musí byť predovšetkým dobre slávené. Je potrebné, aby svätá omša bola postavená do stredu kresťanského života, a aby sa v každom spoločenstve urobilo všetko, aby bola slúžená dôstojne, podľa stanovených noriem, s účasťou ľudu, tým že sa použijú rôzni služobníci pri výkone predvídaných úloh a s vážnym prihliadnutím k posvätnému rázu, ktorý musí charakterizovať spev a liturgickú hudbu. Konkrétnym záväzkom tohto Roku*

³⁷ BENEDIKT XVI. *Sacramentum caritatis*. 2007, č. 40.

³⁸ BENEDIKT XVI. *Sacramentum caritatis*. 2007, č. 38.

³⁹ BENEDIKT XVI. *List jeho svätosti Benedikta XVI. biskupom pri príležitosti uverejnenia apoštolského listu motu proprio Summorum Pontificum*. 2007.

Eucharistie by mohlo byť dôkladné preštudovanie Zásad a noriem pre užívanie Rímskeho misála v každom farskom spoločenstve. Výsadnou cestou, ktorou sú veriaci uvádzaní do tajomstva spásy konaného vo svätých „znameniach“, zostáva tak to, že sa verne sleduje priebeh liturgického roku. Nech sa pastieri postarajú o „mystagogickú“ katechézu, tak drahú cirkevným Otcom, ktorá pomáha objaviť schopnosť gest a slov liturgie, a tým napomáhať veriacim, aby prešli od znamenia tajomstva a aby do neho zahrnuli celú svoju existenciu.“⁴⁰

1.3 Význam symbolov v liturgii

Definícia symbolu je zo štúdií odbornej literatúry veľmi sporná a nejednotná. Symbol, z gréckeho slova *syballein*, možno vysvetľovať takto: „...je znamením skladajúcim sa z dvoch zložiek: z viditeľnej časti a z naznačovanej nadzmyslovej skutočnosti. Až ich spojením sa celok stáva zrejším.“⁴¹ Symbol potom nie je svieca sama o sebe, ale Kristus, ktorý v nej osvecuje oči nášho srdca. Ani včela nie je symbol, ale Mária, ktorá sa v nej panensky zračí, pripravujúc vosk na dielo vykúpenia. Rovnako kadidlo nie je nič iné, ako *zlatá* dymiaca čaša napĺňajúca sa *modlitbami svätých* (Zjv 5, 8; 8, 3-4), ktorá prítomných uchvacuje k spevu *novej piesni* – k liturgii. Veď nakoniec Kristus sa stáva príchodom na svet najhlbším, najobsažnejším a najbohatším symbolom otvárajúcim nekonečné Božie dimenzie.⁴² Tak sa javí ako pravzor, podľa ktorého bol stvorený človek a všetky obrazy majú zmysel vo svetle a tieni tohto pravzoru, ktorého žiara sa v nich zrkadlí a zjavuje.⁴³

Sv. Augustín hovorí o znaku takto: „*Znak je totiž vec, ktorá popri dojme, akým na naše zmysly účinkuje, spôsobuje, že pomocou nej vstupuje do našej mysle čosi iné, ako je to v nasledovnom prípade. Keď zazrieme stopu, usúdime, že zviera, ktorému táto stopa patrí, prešlo okolo. Keď zbadáme dym, poznáme, že sa pod ním nachádza oheň...*“⁴⁴ Častú problematiku symbolu a znaku rieši rozdelením znaku na „*prirodzené a dohodnuté*. *Prirodzené sú tie, ktoré bez akéhokolvek zámeru či túžby použiť ich ako znaky vedú*

⁴⁰ JÁN PAVOL II. *Mane nobiscum Domine*. 2004, č. 17.

⁴¹ Porov. ADAM, A. *Liturgika*. 2001, s. 92.

⁴² Porov. ADAM, A. *Liturgika*. 2001, s. 95.

⁴³ Porov. LURKER, M. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. 1999, s. 11.

⁴⁴ SV. AUGUSTÍN. *O kresťanskej náuke*. 2004. Kniha II., č. 3, s. 57.

k poznaniu niečoho; deje sa to napríklad v prípade dymu, ktorý naznačuje oheň. Lebo je to tak nie na základe nejakého úmyslu urobiť z toho znak, ale skôr vďaka vnímavosti voči skúsenostiam prichádzame k poznaniu, že je dolu oheň, dokonca aj keď nevidíme nič iné len samotný dym. Na druhej strane dohodnuté znaky sú tie, ktoré si živé bytosti vzájomne vymieňajú s cieľom ukázať druhým, tak ako je to len možné, svoje pocity, vnemy alebo myšlienky.“⁴⁵ Augustín sa zaoberá aj problémom chápania symbolov v Písme a dovoľme si tvrdiť, že veľmi podobne to platí aj v liturgii: „*Preto Duch Svätý úžasným spôsobom, múdro a blahodarne usporiadal sv. Písma tak, aby jasnejšie úseky uspokojili náš hlad a aby tie, čo sú menej zrozumiteľné, podnecovali našu chuť.*“⁴⁶

Niektorí bádatelia celý význam symbolov zužujú iba do jeho historického vývoja bez ohľadu na ich pôvodný význam daný Stvoriteľom. Boh dal pri stvorení sveta do celého stvorenia svoju pečať,⁴⁷ pričom táto pečať bola najviac znetvorená v prípade človeka, ktorý odmietol Boha. *Súlad so stvorením je porušený: Viditeľné stvorenie sa človekovi odcudzilo a stalo sa mu nepriateľským.*⁴⁸ Okrem toho následkom hriechu je aj *nezdravé pripútanie k stvoreniam.*⁴⁹ Takto význam prírody a stvorenia (voda, oheň, vosk, včela, kadidlo, slovo, spev a ďalšie symboly...) v uskutočňovaní oslavy Boha sa človeku dôsledkom hriechu stáva zložitým a niekedy nebezpečným, že sklzne k nezdravej náklonnosti k samej veci. Z toho dôvodu nie je nezvyčajným aj v Písme, že sa stretávame s ambivalenciou, dokonca možno hovoriť i o dialektike symbolu, keď jeden symbol predstavuje život i smrť.⁵⁰ Táto roz dvojenosť je však následkom hriechu.

Teológovia tento model často prehliadajú a pri hľadaní významu liturgických symbolov vychádzajú z tradičnej štruktúry: najprv sa objavuje symbol (napr. oheň, či svieca) v pohanskom kulte božstvom, v priebehu dejín tento symbol „prevezme“ židovský národ a dá mu hlbší význam a nakoniec ho prevezme kresťanská obec, ktorá mu dá ešte hlbší význam. Nie že by to tak z vonkajšieho pohľadu nebolo, ale neraz takéto dedukcie vedú až k záverom, že liturgia a jej časti majú svoj pôvod v pohanskom kulte.

⁴⁵ Porov. SV. AUGUSTÍN. *O kresťanskej náuke*. 2004. Kniha II., č. 3, s. 57.

⁴⁶ SV. AUGUSTÍN. *O kresťanskej náuke*. 2004. Kniha II., č.8, s. 60.

⁴⁷ „*Všetko stvorené ukazuje na Stvoriteľa.*“ (LURKER, M. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. 1999, s. 15.)

⁴⁸ KKC, čl. 397.

⁴⁹ KKC, čl. 1472.

⁵⁰ Porov. LURKER, M. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. 1999, s. 15.

Ešte raz teda chceme zdôrazniť, že symboly majú svoj pôvod v stvorení sveta, kde im dal Boh svoju silu, aby naznačovali jeho obdivuhodnú slávu. Po ľudskom páde človeku pripomínali Božiu veľkosť a nabádali človeka k hľadaniu Boha. Keď teda Cirkev definitívne prevzala symboly do liturgie, nebola to pôžička z pohanstva, ale bolo to jej vlastníctvo od počiatku. I samotná Eucharistia bola pripravovaná už od stvorenia sveta.

Vo všeobecnom chápaní symbolov sa dnes najčastejšie stretávame s dvoma nesprávnymi postojmi:

- Prvý postoj pozerá na symbol čisto racionalisticky a považuje ho za zbytočný a zahaľujúci pravú podstatu duchovných vecí. Tak sa potom stáva, že sa v liturgii symboly chápu ako fakultatívne, čisto vonkajšie a len pomocné na lepšie pochopenie nejakej veci, pričom „duchovný“ človek ich ani nepotrebuje. Nemožno teda celú diskusiu o vonkajších prejavoch kresťanského života a slávenia zúžiť iba výrokom: „Nad všetkým je láska!“⁵¹ Človek tak v mene lásky potom zabíja, kradne alebo podvádza, ale aj (v prípade klerikov) zosmiešňuje celibát, pretvára omšu, prerába Božie slovo, zužuje význam liturgie pod rúškom tzv. pastoračných dôvodov, banalizuje význam pôstu i konkrétneho zriekania sa a spaľovania sa pre Boha atď. Symboly v takomto chápaní, ktoré je dnes väčšinové, sú len ľubovoľné prostriedky, ktoré si človek v prípade liturgie jednoducho vyberá podľa vlastnej chute a estetiky. Tak sa stáva, že sa v sprievode k oltáru neprinášajú dary pre chudobných,⁵² ktoré sú prejavom konkrétnej lásky k chudobným bratom a sestrám, ku ktorej nás vyzýva Kristova obetná láska, ale sa prinášajú prázdne ruky, šatky, lopty, bicykel, kľakadlo, výkresy, listy a i. Vyprázdňuje sa sila znakov v liturgii a zužuje sa len na subjektívne a aktuálne chápanie jednotlivca. Paradoxom je, že sa tieto vymyslené symbolické dary komentujú, aby sa pozorovateľovi vnútil subjektívny duchovný význam týchto vecí a nakoniec, ako dôkaz „opravdivej“ (symbolickej) lásky, sa tieto „dary“ (kulisy) po slávení Eucharistie odnesú na svoje pôvodné miesto alebo si ich vezme ich majiteľ. Na vzdory všetkému „omšovní animátori“ kladú tieto dary na oltár alebo

⁵¹ Tieto a podobné veľmi nebezpečné výroky, ktoré sa rozšírili medzi kresťanmi, sú v rozpore s výrokom sv. Otca Benedikta XVI., že láska je minimálnou mierou spravodlivosti. Ak chceme hovoriť o láske, musím dodržať aspoň jej minimum, ktorým je práve spravodlivosť, či dodržiavanie práva. (Porov. BENEDIKT XVI. *Caritas in veritate*, č. 6.)

⁵² *VSRM*³, čl. 73.

do jeho blízkosti a tým sa ešte väčšmi zatieňuje Kristova obeta dávajúc ju na roveň ľudským veciam. Tí istí ľudia na jednej strane podliehajú vlastným falošným a obrazným predstavám a symbolom a odhadzujú tie, ktoré Duch od stvorenia sveta pripravoval na slávenie Božskej liturgie. Dnes poznávajú teológovia všetkých konfesií, že racionalistickým potláčaním kultu a tým i obrazu dochádza nakoniec k verbalistickému pokriveniu Božieho slova. Nakoniec sám Kristus je v istom zmysle absolútnym symbolom Boha v tomto svete.⁵³

- Druhý postoj koná vonkajšie bez vnútorného obsahu a možno ho frekventovane vidieť pozdĺž celého sv. Písma: „*A hľa, v deň vášho pôstu obchodujete a utláčate všetkých svojich robotníkov. Postíte sa, no pritom sa škriepite a hádate a bijete päšťou zločinné. Vykrúcaš si hlavu ako sítie, vrecovinou a popolom si ustieľaš? Azda som si takýto pôst vyvolil?*“⁵⁴ Takto môžeme pokračovať a citovať nespočetné množstvo textov Písma. Žiaľ, tieto hlboké slová Božej manželskej lásky stávajú sa tromfom v rukách prvej skupiny a v záujme lásky zbavujú sa „zbytočnej škrupiny“. Je to smutná kapitola i dnes, i v celých dejinách, že človek chcel vonkajším rituálom oklamať seba i Boha. Niet opravdivého konania bez vnútorného postoja pravdy. Ak podávame v kostole ruku svojmu blížnemu a pritom ho nenávidíme, je to rovnaká lož, ako keď ho „milujeme“ a pritom ho bijeme po tvári. Aj jeden, aj druhý postoj v chápaní symbolov považujeme za cudzí podstate liturgie.

Naším obľúbeným a zvnútorneným výrokom o význame liturgických symbolov sú slová Tridentského koncilu: „*Ľudská dôstojnosť je taká, že sa bez vonkajšej opory nemôže ľahko pozdvihnúť k meditácii o Božských veciach. Preto Cirkev, láskavá matka, ustanovila určité obrady, aby sa totiž v omši vyslovovalo niečo potichu, niečo nahlas; takisto použila bohoslužobné ceremónie, ako sú žehnania bohaté na tajomstvá, svetlá, kadidlo, rúcha a mnohé iné podobné veci podľa apoštolského nariadenia a tradície. Tým sa i vznešenosť takejto obety má vtlačať do vedomia a prostredníctvom týchto viditeľných*

⁵³ Porov. LURKER, M. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. 1999, s. 17.

⁵⁴ Iz 58, 3-5nn.; porov. aj Joel 2, 12-18; Mt 6, 1-18. Citujeme z *Liturgie hodín*. 1992. Popolcová streda, s. 11-12.

znakov náboženstva a nábožnosti sa má podnecovať myseľ veriacich ku kontemplácii vznešených vecí, ktoré sa skrývajú v tejto obete.“⁵⁵

Pri správnom chápaní symbolov sa prikloníme aj k múdremu výkladu svätých Otcov. Nechajme sv. Bazila v jeho exegetickom diele Hexaémeron chvíľu prehovoriť ako kedysi, keď sa v katechéze prihovárал veriacim: „Svet nebol vymyslený neplánovite ani naslepo, ale tak, aby mal nejaký užitočný cieľ a prinášal bytostiam veľký ošoh, ak je to skutočne tak, že pre rozumné duše je učebňou a miestom vzdelávania, kde môžu poznávať Boha. Svet núka myslí svoje vedenie, aby cez viditeľné a vnímateľné veci dospela k uvažovaniu o veciach neviditeľných.“⁵⁶

V nasledujúcich podkapitolách predstavíme prirodzenú dynamiku niektorých dôležitých veľkonočných symbolov a ich intenzitu a identitu.

1.3.1 Svetlo (lux)

Úvahu o svetle nám v úvode môže osvetliť krásna a prastará modlitba požehnania ohňa, ktorá bola už v misáli z r. 1953, žiaľ, vynechaná: „*Pane a Bože náš, Otec všemohúci, neubúdajúce svetlo, ktorý si pôvodcom všetkých svetiel a ožiaril si celý svet: požehnaj toto svetlo, ktoré je od teba posvätené a požehnané: aby sme boli zapalovaní od tohto svetla a osvetľovaní ohňom tvojej jasnosti: a ako si ožiaril Mojžiša (vychádzajúceho z Egypta), tak ožiar naše srdcia a zmysly; aby sme si zaslúžili prísť do večného života (a svetla). Skrze Krista nášho Pána. Amen.*“⁵⁷ Prekrásna modlitba o svetle, ktorým je sám Boh. Myšlienku o pôvode svetla z Boha veľmi krásne vystihol aj sv. Bazil: „*Zem sa naplnila svojimi rastlinami; vykličili tisícky druhov bylín, vyrástli rozmanité odrody stromov. Nebolo však ešte ani slnko ani mesiac. Prečo? Aby sa tí, ktorí nepoznajú Boha, nenazdávali, že slnko je prapôvodcom a otcom svetla, ani že je tvorcom toho, čo sa rodí zo zeme.*“⁵⁸ Pochopiť teológiu veľkonočného tajomstva možno práve

⁵⁵ Tridentský koncil, 22.zasadnutie, 5 hlava. In NEUNER, J. *Viera Cirkvi v úradných dokumentoch jej Magistéria*. 1995, s. 319.

⁵⁶ Sv. BAZIL. *Hexaémeron*. 2002, s. 186. Porovnaj aj krásnu modlitbu dňa zo 17. nedele v období cez rok: „*Bože, ochranca všetkých, čo v teba dúfajú, bez teba nie je nič hodnotné, nič nie je sväté; zahrňuj nás svojím milosrdenstvom a pomáhaj nám užívať pominuteľné veci, aby nás privádzali k hodnotám trvácim...*“

⁵⁷ Táto modlitba je už v najstaršom pontifikáli *Pontificale Egberti* z r. 732-766. (Porov. *The Pontifical of Egbert* [online].) V oblých zátvorkách je neskorší dodatok. Preklad autora.

⁵⁸ Sv. BAZIL. *Hexaémeron*. 2002. Homília VI., čl. 2, s. 237.

na podklade dualizmu tmy a svetla, ktorý je pre liturgiu typický. Tento dualizmus sa osobitne zrači pozdĺž evanjelia sv. Jána.⁵⁹ On obdivuhodným spôsobom predstavil Ježiša ako „*svetlo sveta*“ v protiklade ku tme. Aj v úvodnom prológu kladie medzi svetlo prichádzajúce zhora a tmú priepasť a vzájomné neprijatie. Boh je teda jediný a opravdivý „*conditor omnium luminum*“. Veľká noc je tak povolaním z tmy do obdivuhodného svetla Boha.⁶⁰ „*Že Boh je Svetlo, v tom sa zhodovali všetky náboženstvá vo svojich chválospevoch či hymnoch. Preto vo všetkých kultoch a bohoslužbách nachádzame svetlo ako symbol božstva.*“⁶¹ Rovnako ako v Starom zákone sedemramenný svietnik vo svätyni znázorňoval Božiu prítomnosť, tak i dnes večné svetlo nad presbytériom upozorňuje na Boha, ktorý je tam prítomný.

Sacramentarium Gelazianum nám pri Svätej sobote uvádza znenie prastarej modlitby, ktorá sa modlila nad svetlom. Diakon prišiel do presbytéria, kde bol zhromaždený ľud a kňaz, urobil kríž nad sviecou, zapálil ju a vykonal nad ňou toto *benedictio cerei*: „*Bože, zakladateľ sveta, pôvodca svetla, tvorca hviezd, Bože, ktorý si jasným svetlom odhalil svet ležiaci v temnotách, Bože, z ktorého nevysloviteľnej moci si vzala všetka jasnosť svoj počiatok: Teba vzývame v твоjich dielach a v tejto presvätej noci Vigílie pokorne ti prinášame z твоjich darov sviecu... Lebo ako sa hrôza temnôt, vďaka tomuto svetlu premáha, tak Pane, bremeno hriechov je zničené svetlom твоеho majestátu...*“⁶²

1.3.2 Tma, noc (nox)

Noc je časový úsek medzi západom a východom slnka, keď je slnko pod obzorom. V užšom význame slova sa pod týmto pojmom myslí iba *astronomická noc*, čiže doba od okamihu, kedy sa slnko dostane 18° pod západný obzor do okamihu, kedy prejde 18° pod obzor východný. Prechodný čas medzi dňom a nocou sa nazýva

⁵⁹ Sv. Ján spomína vo svojom evanjeliu svetlo až 23-krát, na rozdiel od ostatných: Lukáš 10-krát, Matúš 9-krát a Marek vôbec. O dualizme u Jána porov. PORSCH, F. *Evanjelium sv. Jána*. 1998, s. 39n. Porov. aj DOUGLAS, J. *Nový biblický slovník*. 1996. Pojem *světlo*, s. 985.

⁶⁰ Porov. 1 Pt 2, 9.

⁶¹ MIRKOVIČ, L. *Pravoslávna liturgika*. 2001, s. 349.

⁶² Pracovný preklad. Latinské znenie celého textu vid' MOHLBERG, L. C. (ed.) *Sacramentarium Gelasianum*. 1981, č. 425, s. 68.

súmrak. Vtedy obloha tmavne a môžeme na nej vidieť objekty, ktoré sa počas dňa strácajú na oblohe prežiarenej slnkom.⁶³

V gréckej mytológii existovala bohyňa noci Nyx, ktorá bola zároveň stelesnenou nocou. V rímskej mytológii jej zodpovedala bohyňa Nox. Bohyňu Nyx zobrazovali starí Gréci zriedkavo, keď ju zobrazili, mala podobu ženy v tmavom rúchu, spravidla so zahalenou tvárou.

V Starom zákone (ale i v starovekých kultúrach) sa noc stala symbolom hrôzy, nešťastia, smrti, temnoty, nevedomosti a hriechu. Na druhej strane je však noc prežiarená Božími skutkami a nádejou: „...*pre teba ani tmy tmavé nebudú a noc sa rozjasní ako deň. Tebe je tma ako svetlo.*“⁶⁴ Nechajme lahodne znieť slová veľkonočnej homílie Gregora Nysského: „*Pretože sa teraz noc plná svetla a jasů fakiel' zjednotila s prvými jasmí slnka a vytvorila tak jeden jediný deň bez prerušenia, nerozdelila ho vložením súmraku;*⁶⁵ *zamyslime sa, bratia, nad predpoveďou: Toto je deň, ktorý učinil Pán.*“⁶⁶

Dôležitým momentom pri uvažovaní o noci je vzťah noci stvorenia a noci vykúpenia.⁶⁷ Sv. Efrém Sýrsky takto uvažuje o Veľkej noci v Starom a Novom zákone: „*Blahoslavená si, ó, posledná z nocí, pretože v tebe sa uskutočnila egyptská noc. Náš Pán počas teba jedol malého baránka a sám sa stal veľkým Baránkom; Veľkú noc nahradila Veľká noc, sviatok zas sviatok. Hľa, Veľká noc, ktorá sa mína a Veľká noc, ktorá nepominie; hľa, predobraz a jeho naplnenie.*“⁶⁸

Dôležitosť symbolu noci možno sledovať v celej liturgii, ktorá v rôznych obmenách vnímala noc ako dôležité tajomstvo a symbol. Nie ináč nám to zachovala aj

⁶³ Vid'. Noc. In *Wikipédia* [online]. Bližšie pozri aj fotodokumentáciu v prílohe.

⁶⁴ Ž 139, 12, porov. aj noc ako miesto chvály obrátené na deň: Job 17, 12; Ž 19, 3; 74, 16; 78, 14; 121, 6.

⁶⁵ Sv. Gregor tu naráža pravdepodobne na Bazilov výklad rozdelenia dňa a noci súmrakom; porov. SV. BAZIL. *Hexaéméron*. 2002, s. 202.

⁶⁶ Porov. MPG 46, 681. In SCHUBERT, D. *Über Ursprung und Sinn der Osterkerze*. 1967, s. 97. Ona veľká noc bola skutočne bez súmraku, lebo sám Boh v nej zažiaril a v jeho jase slnko zbledlo a bolo iba tieňom.

⁶⁷ MAUR, H. *Eine Vorform des Exsultet in der griechischen Patristik*. 1966, s. 72.

⁶⁸ ŠMID, B. Predobrazy Eucharistie. In *Františkáni* [online]. V článku sa spomína aj veľmi známa analógia na štyri noci: noc stvorenia, noc viery Abraháma – obetovania syna, noc vyslobodenia a prechodu cez červené more a noc vykúpenia. (Porov. aj CANTALAMESA: Veľkonočné tajomstvo. 1999, s. 98.) „*V Koptskej cirkvi sa po stáročiach udržuje tradícia, že Adam a Eva boli vyhnaní z raja večer a o polnoci prišli na zem; Druhý Adam, Ježiš Kristus, sa o polnoci narodil, vo večernej hodine vypustil dušu na kríži a o polnoci vstal z mŕtvych.*“ (LURKER, M. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. 1999. Noc, s. 163.)

prastará homília Asteria Sofista: „Dalo sa vidieť dvojité divadlo: Keď bol Kristus ukrižovaný, deň sa zatemnil, a keď vstal z mŕtvych, noc bola jasná ako deň.

Ó, noc, jasnejšia než deň.

Ó, noc, žiarivejšia než slnko.

Ó, noc, zaháňajúca spánok.

Ó, noc, ktorá učí bdieť s anjelmi.

Ó, noc, túžba roka.

Ó, noc, matka novoosvietených.

Ó, noc, v ktorej bol diabol olúpený.“⁶⁹

V liturgii má nočný ráz vigílií a posvätných čítaní svoje osobitne dôležité postavenie. Centrálné postavenie noci vo veľkonočnej liturgii bolo jedným z najväčších reforiem Pia XII., keď v r. 1955 zreformoval Veľkonočné trojdnie. Kontrast tmy, noci a svetla sviec pri liturgických sláveniach bol pri večerných sláveniach po stáročia veľmi silným sprievodným liturgickým znakom, napr. v jeruzalemskej liturgii lucernárii.⁷⁰ Po Druhom vatikánskom koncile, keď začali stále viac priestoru získavať elektrické svetlá, možno vidieť isté ustupovanie symbolu prirodzeného svetla. Nič však nebráni i dnes sláviť liturgiu tak, aby sa v niektorých momentoch (liturgia slova vo Vigílii, adorácie, modlitbové vigílie) slávili práve iba za svetla prirodzených svetiel tak, aby však bolo zachované aj dostatočné praktické svetlo pre orientáciu v priestore.

1.3.3 Oheň (ignis)

Keď chceme hovoriť o ohni, ako prvé musíme nazrieť do Rímskeho misála: *Bože, ktorý si skrze svojho Syna, uholného kameňa, udelil veriacim oheň svojej jasnosti tento nový oheň vykresaný z kremeňa nám na úžitok posväť a dopraj nám týmito veľkonočnými slávnosťami nebeskými túžbami roznieť sa tak, aby sme mohli s čistým srdcom dospieť k sviatkom večnej jasnosti...*⁷¹ Sme svedkami prastarej modlitby požehnania ohňa, ktorá pedagogicky predchádzala spev chválospevu. Oheň sa nezapaľuje hocijako, ale

⁶⁹ Porov. MAUR, H. *Eine Vorform des Exsultet in der grieschen Patristik*. 1966, s. 70. Text je mimochodom aj svedectvom o lucernáriu, ktoré bolo spojené s veľkonočnou slávnosťou. Asterius veľmi intenzívne čerpá zo starozákonnej židovskej paschy.

⁷⁰ Porov. EGERIA. *Púť do svätej zeme*. 2006, s. 123-127.

⁷¹ Modlitba požehnania ohňa na Veľkonočnú vigíliu. *Rímsky misál*. Latinsko-slovenský. 1952, s. 374.

od kremeňa, ktorý je uholným kameňom. Teda všetko musí mať svoj pôvod v Kristovi. On jediný je pôvodcom všetkého.⁷² Ako oheň svojím plameňom nešetří nič a preniká všetkým, tak aj veľkonočný Víťaz prenikol a prežiaril ako oheň brány podsvetia i skaly, ktorá ho strážila.

Oheň sa v Starom zákone obvykle vyjadruje gréckym slovom *pyr* a latinské slovo *purus* pochádza z rovnakého slovného základu: *čistý, očisťujúci*. Tak vidíme, že oheň predstavuje očisťujúci Boží hnev (Zach 13, 9; Iz 66, 15n; Jer 17, 4), prostriedok na čistenie kovov (Ex 32, 24; Jer 6, 29), očistenie (ničenie) od hriechov a modiel (Ex 32, 20; Dt 7, 5.25, Joz 11, 6.9; Lv 20, 14; 21, 9). Na jednej strane je teda *pur* ako účinok vo svojej dynamike,⁷³ na druhej strane oheň symbolizuje vo svojej podstate pôvodcu – Boha ako *conditor omnium luminum* a jeho účinky – Božia sláva, svätosť, prítomnosť, súd. Boh sa zjavuje Mojžišovi v horiacom kre (Ex 2, 3) a v podobe ohnivého stĺpu tiahol v noci pred svojím ľudom vychádzajúcim z Egypta (Ex 13, 21), čo Klement Alexandrijský považuje za predobraz pravého Božieho ohňa, ktorý planie z dreva kríža, aby zmieril (očistil) ľudstvo s Bohom.⁷⁴ Oheň sa veľmi často používa práve pri opise Boha: „*Pozeral som sa, kým postavili tróny a zasadol Starec dní; jeho rúcho bolo biele ako sneh a vlasy na jeho hlave boli ako čistučká vlna; jeho trón bol plameň ohňa a jeho kolesá blčiaci oheň. Ohnivá rieka prúdila a vychádzala od neho; tisíce tisícov mu slúžili a desaťtisíce desaťtisícov stáli pred ním: započal súd a otvorili sa knihy.*“⁷⁵ „*Odhora toho, čo vyzeralo ako jeho pás, videl som čosi ako lesklý kov, vyzeralo to ako oheň, ktorý má dookola dvor; a oddola toho, čo vyzeralo ako jeho pás, videl som čosi ako oheň, ktorý mal dookola žiaru.*“⁷⁶ Tieto mystické opisy Boha sú základom pre pochopenie veľkonočného ohňa, keď sa zhromaždí všetok ľud pred bránou chrámu, kde všemohúci Boh (oheň) oživuje (zapaluje) ľudské telo (sviecu) svojho milovaného Syna a vyhlasuje

⁷² Pedagogika dejín to dosvedčuje. Prvá oficiálna obeta Starého zákona bola zázračne zapálená (strávená) ohňom vychádzajúcim od Pána (porov. Lv 9, 24). Boh je opravdivým pôvodcom svetla (*auctor luminis*) bez toho, aby potreboval efekty stvorenia. Podobne ako to uvádza Bazil v Hexaémere.

⁷³ Starý zákon označuje oheň ako stav horenia a jeho viditeľnú stránku, teda plameň. (porov. DOUGLAS, J. *Nový biblický slovník*. 1996. Oheň, s. 696.)

⁷⁴ LURKER, M. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. 1999. Oheň, s. 171.

⁷⁵ Dan 7, 9-10.

⁷⁶ Ez 1, 27; porov. aj Ez 1, 4.

definitívne víťazstvo kráľovstva svetla: *Lumen Christi!*⁷⁷ Napokon diakon vstupujúci do chrámu s jediným svetlom víťazného Krista (paškál) predstavuje Mojžiša s ohnivým stĺpom prechádzajúci s ľudom cez Červené more do zaslúbenej zeme. Víťazná pieseň Mojžiša a ľudu⁷⁸ sa v tomto chápaní javí ako starozákonný veľkonočný chválospev.

1.3.4 Vosková svieca (cereus)

Liturgické modlitby úvodného lucernára podľa Rímskeho misála tridentskej reformy z roku 1570 majú v sebe neobyčajnú pedagogiku: Najprv nám liturgia predstavuje onen „kameň, čo staviteľia zavrhlí,“⁷⁹ z ktorého sa vykřeše oheň. Tento malý kameň za krátku chvíľu rozpáli veľký oheň, ktorého dôsledkom je svetlo, ktoré ožiarí celé zhromaždenie. Toto svetlo označené za večné, predstavuje a obdivuhodne vyjadruje Božskú prirodzenosť Ježiša Krista,⁸⁰ ktorá ani smrťou nebola porazená. Táto stravujúca Božská láska, ktorou nás Boh miloval, prichádza na svet, aby sa obetovala za nás. Avšak Boh neostáva pri symbole, on sa neobetuje symbolicky, ale on sa pre nás stráca „až na smrť, až na smrť na kríži.“⁸¹ Nič nevystihuje túto skutočnosť hlbšie ako svieca. Tak nám v poslednej modlitbe lucernára – v Exsultete, liturgia predstavuje sviecu a venuje jej honosný chválospev. Najstaršie názvy Exsultetu to potvrdzujú: *Laus cerei, Benedictio cerei – chvála sviece, požehnanie sviece*. Nie nadarmo sa paškál ozdobuje piatimi hrudkami tymiánu, ktoré predstavujú Kristovo mučenie ako znak opravdivej lásky, ktorej sa možno dotknúť. V Exsultete tak dochádza k dynamickému procesu: od požehnania ohňa ako nového aiónu (Božej prítomnosti)⁸² cez jeho účinky – svetlo, ktoré osvecuje veriacich veľkonočným jasom až k samej panenskej Svieci,⁸³ v ktorej sa nám vyjavuje

⁷⁷ Výzva diakona v procesii s paškálom na Veľkonočnú vigíliu. Táto výzva je veľmi stará. V Numídii a Sicílii sa našli lampy s nápismi odpovede: *Deo Gracias* pochádzajúce zo 4. stor.

⁷⁸ Porov. Ex 15, 1-18.

⁷⁹ Ž 118, 22.

⁸⁰ STUDENÝ, J. *Kresťanské symboly*. 1992, s. 304.

⁸¹ Flp 2, 8.

⁸² Porov. LÖHR, A. *Die Heilige Woche*. 1957, s. 168.

⁸³ Misál tridentskej reformy až do vydania misála Pavla VI. označoval veľkonočnú sviecu s veľkým písmenom Cereus. Je pravdou, že to nebolo výnimkou iba v tomto prípade, ale predsa je to svedectvom úcty k tejto svieci, ktorá nebola považovaná za hocijakú sviecu, ale v samom liturgickom slávení bola znakom prítomnosti zmŕtvychvstalého Krista, čo vyjadruje i dnes jej centrálné postavenie v presbytériu. Veľkonočný chválospev sa zvykol na niektorých miestach označovať ako *benedictio cerei*, ale používalo sa aj názov *consecratio cerei* (FUCHS. *Das Exsultet*. 2005, s.16), čo zvyšuje jej vážnosť v liturgii. Paškál požíva v Cirkvi podobnú úctu ako oltár, či kríž.

obraz živého víťazného Krista. Vo veľkonočnej svieci (a v jej chválospeve) tak vidíme ako sa Božský Duch Syna (oheň) definitívne a víťazne spája s neporušeným ľudským telom (vosk), *ktorý na túto vzácnu sviecu pripravila usilovná včela*.⁸⁴

Svieca v pohanskej kultúre bola znakom úcty. Horela pred obrazmi bohov, panovníkov, cisárov a iných hodnostárov.⁸⁵ V antike bolo taktiež zvykom nosiť svetlo pred významnými osobami. Toto všetko sa do kresťanského prostredia dostáva po Milánskom edikte a hoci sprvu ide skôr o praktické osvetlenie na ceste, neskôr (v 5. stor.) sa nesú aj v sprievode pred biskupom ako prejav úcty. Neskôr sa stalo zvykom zapalovanie svietiel pred hrobmi a obrazmi svätých.⁸⁶

Výnimočnosť sviece nie je len v jej svetle, ale aj v tom, že sa skladá z dvoch častí: z ohňa a z vosku, ktorý sa pri horení taví a stravuje, čiže ničí (porov. Ž 68, 3). Nič nemohlo lepšie vyjadrovať dve prirodzenosti Krista.⁸⁷

Pre účely *ars celebrandi* treba spomenúť, že je dôležité v rímskej liturgii používať voskové sviece a nie umelé, aké v kostoloch často vidieť.⁸⁸ Pri nedeľnej i slávnostnej liturgii sa používajú 2, 4 alebo 6 sviec,⁸⁹ pri biskupskej 7. Tieto sa v sprievode nesú a prinášajú na oltár (alebo k nemu) spolu s krížom, ktorý v procesii sprevádzajú. V evanjeliovom sprievode kráčajú vedľa evanjeliára, aby zdôraznili a posilnili vieru v Božské slovo Pána.⁹⁰ Všetko, čo sa prinesie, ostáva, pokiaľ je to možné, v presbytériu, resp. pri alebo na oltári, liturgia nepredpokladá, že sa niečo odnáša do sakristie.

⁸⁴ *Rímsky misál*. 1981. Veľkonočný chválospev.

⁸⁵ Porov. SCHUBERT, D. *Über Ursprung und Sinn der Osterkerze*. 1967, s. 98.

⁸⁶ V Jánových aktoch z 3. stor. sa spomína, že Lykomedes z Efezu dal tajne namaľovať ikonu apoštola Jána. Apoštol nájde v Lykomedovej spálni svoju ikonu na oltári a pred ňou dva svietniky. Najprv to pokladá za pohanský kult, ale napokon ho chváli. (Porov. SCHUBERT, D. *Über Ursprung und Sinn der Osterkerze*. 1967, s. 98-99.)

⁸⁷ Porov. STUDENÝ. *Kresťanské symboly*. 1992. Svíce, s. 303 – 304.

⁸⁸ Osobitne je tento predpis uvedený vo Veľkonočnej vigílii v súvislosti s paškálom (KONGREGÁCIA PRE BOHOSLUŽBU. 1988. *Obežník Kongregácie pre bohoslužbu o príprave a slávení veľkonočných sviatkov*. 1988, čl. 82), ale možno ho rozumne predpokladať i pri každodennom slávení. Na liturgii sa nesmie šetriť, ona je jedným z dvoch dôvodov, pre ktorý smie Cirkev zhromažďovať majetky. (Porov. *CIC*, kán. 1254.) Umelé sviece síce budia zdanie voskovej sviece, jej tvaru a farby, ale v skutočnosti ide o umelú konštrukciu, ktorú živí olej. Olejové lampy – *lampas*, typické pre východný obrad, alebo fakle majú v liturgii svoje miesto, napr. tie olejové pri svätostánku či obrazoch svätých, ako to spomínajú liturgické smernice (čl. 316). Naproti tomu liturgické smernice pomenúvajú voskovú sviecu ako *candelas* rovnako ako paškál, ktorý je z vosku.

⁸⁹ Osobitnú tradíciu majú práve 4 sviece, ktoré predstavovali 4 evanjelistov, ktorí postavili na posolstve kríža celé svoje evanjelium.

⁹⁰ Porov. VSRM³, čl. 117, 122.

1.3.5 Kadidelnica (turibulum)

Kadidlo je voňavá živica z kôry stromu *Boswellia sacra*, rastúceho v Arábii a Somálsku. Symbol kadidla sa vzťahuje na žalm 141, 2: „*moja modlitba nech sa vznáša k tebe ako kadidlo...*“ a na Apokalypsu 5, 8: „*každý mal citaru a zlatú čašu plnú kadidla, čo sú modlitby svätých*“. Týmto sa kadidlo stáva „svätou“ vôňou, ktorej výrazom je pozdvihnutie srdca modliaceho sa spoločenstva k Bohu. U Židov bolo kadidlo symbolom modlitby (Ž 140, 2). V chráme stál zlatý oltár, na ktorom sa ráno a večer spaľovalo kadidlo ako obeta chvály, symbol klaňania sa Bohu. Kresťania sa sprvoti kadidlu mimo pohrebnej liturgie bránili (kvôli materializácii bohoslužieb), ale s postupným vymiznutím pohanstva sa začína objavovať aj jeho používanie. Za prenasledovania zvädzali pohania kresťanov k odpadu od viery tým, že mali nasypať kadidlo pod modly alebo obrazy cisára. Až po prenasledovaní, od 5. storočia, sa začalo používať kadidlo pri Eucharistii (na Východe už od 4. storočia). Pri pohreboch sa kadidlo spaľovalo na panvách so žeravým uhlím. Neskôr sa v bazilikách používali alebo panvy na podstavcoch, alebo nádoby povešané na reťazkách pred relikviami mučeníkov a pred obrazmi. Malo to aj hygienický význam. Vo všednom živote sa v antike používalo kadidlo na „dezinfekciu“ vzduchu (na osvieženie priestoru a pri pohreboch).

Pútnička *Egeria* okolo roku 390 spomína, že počas nedeľných bohoslužieb sa celá jeruzalemská Bazilika zmŕtvychvstania naplnila vôňou kadidla. Cisár Konštantín venoval Lateránskej bazilike *thymiamaterium* z rýdzeho zlata. V *Ordines Romani 1* sa spomína *thymiamaterium*, ktoré nosil v rámci vstupnej procesie subdiakon (okrem siedmich nosičov svetla a diakonov). Náboženský zmysel, a tým aj intenzívnejšie použitie kadidla, sa v rímskej liturgii začalo až na franskej pôde. Spis biskupa *Amalára z Metz* (*775/780 †850) s názvom *Expositionis* uvádza, že sa na začiatku liturgie mohli použiť tri kadidelnice, kedy sa mohol posvätiť *kadidlom* zvlášť oltár, muži i ženy. Obrad incenzovania vyjadruje úctu a modlitbu ako sa mu dáva zmysel v žalme 141, 2 a v knihe Zjavenia 8, 3.⁹¹

V Karolínskej dobe sa okiadal oltár a kríž. Na Východe sa okiadal celý chrámový priestor na počesť Krista, čím bol očistený a pripravený na slávenie liturgie.

⁹¹ Porov. *Cæremoniale episcoporum*. 1984, č. 84.

Podobný význam nadobudlo okiadzanie na Západe pri rozličných požehnaniach (vody, domov, pri pohrebe, svätení oltára,...). V polovici 5. storočia sa na Západe pri obetovaní okiadzali obetné dary (v podobe kruhu a kríža), aby sa názorne ukázalo, že sú vyňaté z denného používania, a že sú požehnané a posvätené, aby boli prijaté Bohom. Okiadzanie evanjeliára pred hlásaním Božieho Slova sa dostalo do liturgie neskôr. Symbolizuje úctu vzdávanú Kristovi a symbolu ľúbezosti jeho náuky, ktorá poslucháčom prináša požehnanie. V stredoveku sa kadidlo položené na žeravé uhlie žehná krížom. Na konci stredoveku sa pripája aj okiadzanie kňaza diakonom. Misál po Tridentskom koncile presne usporiadal obrad okiadzania.

Jednotlivé elementy používané pri kadidle mali svoj význam. Rozžeravený oheň bol znakom blízkosti Boha (Ex 1, 13); vôňa kadidla bola znakom láskavosti Boha, vyhasnutia Božieho „hnevu“ (Gn 8, 21); vznášajúci sa dym kadidla bol znakom zjavenia sa Jahveho (Iz 6, 4). Pri kadidlovej obete sa vznášajúci dym kadidla chápe ako ľud, ktorý stál vonku (ktorý videl iba oblak dymu), ako povznášajúce sa modlitby zhromaždených (por. Ž 141, 2; Ex 34-38). Používané kadidlo s presne určeným zložením elementov poukazovalo na prítomnosť Boha vo svätyni, ktorá je „Jeho príbytkom“. Ono z jednej strany vyjadrovalo vznešenosť Boha, z druhej zasa, ako produkt činnosti človeka, bolo prejavom jeho odovzdania sa Bohu. Obsahovalo teda dialogický charakter. V Starom Zákone bolo znakom prijatia obety. V Jánovom Zjavení je kadidlo jedným z elementov tejto liturgie a vyjadruje modlitby svätých (5, 8). Od tohto tvrdenia je už iba krok k pozemskej liturgii, zvlášť v porovnaní s náukou sv. Pavla, ktorý používanie kadidla spája s apoštolskou činnosťou veriacich, ktorí roznášajú po všetkých miestach vôňu poznania Krista.

Symbolika kadidla sa zrejme najkrajšie prejavuje pri posviacke kostola a oltára. Obrad zapálenia kadidla na novoposvätenom oltári naznačuje, že Kristova obeta, sprítomnená v symboloch chleba a vína, sa na oltári musí vznášať ako vôňa milá Bohu. Vznášajúci sa dym kadidla, to je aj symbol modlitieb veriacich, ktoré sú prednášané pred Boží trón. Okiadzanie stien kostola počas jeho posviacky je znakom, že kostol sa stal domom modlitby. A po incenzácii oltára a stien kostola nasleduje ešte incenzácia prítomných veriacich. Tá zdôrazňuje ich hodnotu Božieho ľudu, ktorý je chápaný ako živá Božia svätyňa a duchovné oltáre.

Patrí k nedeľnej a slávnostnej liturgii, aby sa kadidlo bohato a hojne používalo. V liturgii po Druhom vatikánskom koncile sa obnovil a zjednodušil obrad incenzácie, ktorá sa stala v dnešnej svätej omši dobrovoľnou, podľa uváženia celebranta. Niekedy sa však dištancujeme od kadidla v mene jednoduchosti, avšak neraz je to aj z pohodlnosti celebranta. Argumentácia „za“ používanie kadidla sa zakladá na biblických údajoch, ukazuje sa aj sesterský aspekt (východné liturgie), niekedy sa autori odvolávajú aj na terapeutický význam kadidla. Kadidlo je jedným z elementov radosti, vytvára sviatočnú atmosféru, prenáša prítomných do sveta inej ako každodennej skutočnosti, avšak pravdivejšej, ako je tá, ktorá je každodenne zakusovaná.⁹²

1.4 Ticho v liturgii

Problematika zanedbávania posvätného ticha, nie prestávky, je azda jedným z najviac problémových fenoménov desakralizácie liturgie. Musíme sa učiť tichu, veď či sa „*nezjavil Boh v tichu púšte Mojžišovi? Ticho možno preto opísať ako znak stretnutia s Bohom. Ticho je stred, kde sa vzájomne dotýka nebo so zemou. On, ktorý nemôže byť uchopený slovami, On, ktorý je nevysloviteľný, môže byť zjavený iba v tichu.*“⁹³

V exhortácii *Sacramentum caritatis* pápež opakovane spomína posvätné ticho v čl. 50, 55, 75 a s osobitným zreteľom zaznieva v poslednej exhortácii *Verbum Domini*, kde spolu so synodálnymi otcami kladie na hodnotu ticha veľký dôraz, aby v ňom dozrievalo Božie slovo, aby bolo meditované a uchovávané.⁹⁴ Preto sa má „*liturgia sláviť tak, aby napomáhala meditácii; rozhodne sa treba vyvarovať každej forme náhlenia, ktoré prekáža sústredeniu sa. Na to sú vhodné aj krátke chvíle posvätného ticha prispôsobené zhromaždenému spoločenstvu. V tichu sa pôsobením Ducha Svätého Božie slovo srdcom prijíma a odpoveď sa pripravuje modlitbou. Tieto chvíle posvätného ticha sa vhodne môžu zachovať po prvom a druhom čítaní a napokon po skončení homílie.*“⁹⁵

⁹² Porov. DUBINA, J. *Používanie kadidla v liturgii*. 2010.

⁹³ Porov. MATTHEEUWS, G. The 'Ars celebrandi' of the Liturgical Congregation. In LAMBERT, J. *Ars celebrandi*. 2002, s. 40-41. Preklad autora.

⁹⁴ Porov. BENEDIKT XVI. *Verbum Domini*. 2010, č. 66. Túto tematiku o tichu osobitne rozvíja kard. Jozef Ratzinger vo svojej knihe *Duch liturgie*. 2005. Veľmi cenná je aj kapitola o tichu v dokumente KONGREGÁCIA PRE BOŽÍ KULT A DISCIPLÍNU SVIATOSTÍ. *Rok Eucharistie*. 2005, č. 28.

⁹⁵ VSRM³, 56; porov. SC 30; KONGREGÁCIA PRE BOŽÍ KULT A DISCIPLÍNU SVIATOSTÍ: *Rok Eucharistie*. 2004, č. 28; JÁN PAVOL II. *Spiritus et sponza* (4.12, 2003), č. 13.

Liturgia je skrytou skutočnosťou v posvätných znameniach, a aby sme tejto skutočnosti mohli porozumieť, je potrebné sa učiť azda jedinému symbolu večnosti v tomto čase, a to tichu. Ním sa stáva spoločenstvo otvoreným pre skutočnosti, ktoré sa odohrávajú v liturgii.⁹⁶

Z osobitných chvíľ ticha, ktoré v praxi absentujú, spomenieme práve ticho pri premenení – vyzdvihnutí Eucharistie, ticho po speve Baránok Boží ako modlitbu všetkých pred prijímaním, a iné.⁹⁷

1.5 Spev v liturgii

Liturgia je „pieseň chvály, ktorá sa v nebi spieva cez celú večnosť a ktorú Najvyšší Kňaz Kristus Ježiš priniesol do tohto pozemského vyhnanstva.“⁹⁸ Nemusíme azda pripomínať, že „nie každá duchovná alebo posvätná hudba je liturgickou hudbou, ale iba tá, ktorú Cirkev ako takú pripúšťa pre svoju oficiálnu a verejnú bohoslužbu. Keďže liturgická hudba je súčasťou sv. omše a posvätnej liturgie, je najdôležitejšou a najušľachtilejšou zložkou duchovnej hudby. Hudba je liturgickou iba vtedy, keď v nej Cirkev rozpoznáva svoju vlastnú modlitbu. Hlavnými cieľmi liturgickej hudby je Božia sláva a posvätenie veriacich a požadovanými vlastnosťami liturgickej hudby sú posvätnosť a formálna dokonalosť. Jedine tí hudobníci a skladatelia, čo budú hlboko preniknutí duchom a poznaním liturgie svätej omše, môžu vytvoriť pravú liturgickú hudbu, ktorá nebude viac len hudbou v liturgii, ale stane sa tak samotnou liturgiou, spievanou modlitbou Cirkvi.“⁹⁹ V týchto posledných rokoch sme svedkami, že pápež nás opakovane vyzýva ku gregoriánskemu chorálu, ktorý v rímskej liturgii má zastávať prvé miesto.¹⁰⁰

⁹⁶ Porov. MEISNER, J. *Dívat se srdcem*. 2007, s. 155. Ticho sa v liturgii prakticky skoro úplne vytratilo. Ak sa aj na veľmi krátko vytvorí, tak nemá v sebe silu. Je to iba prestávka zhromaždenia. Pochopiť a „sláviť ticho“ v liturgii vyžaduje veľkú obnovu a zmenu zmýšľania a slávenia.

⁹⁷ Porov. RATZINGER, J. *Duch liturgie*. 2005, s. 171-174.

⁹⁸ PAVOL VI. *Laudis Canticum*. Úvod. In *Liturgia hodín*. 1992.

⁹⁹ DUFKA, V. *Spev na prijímanie a jeho teologické chápanie*. 1997, s. 336. Porov. aj POSV. KONGREGÁCIA OBRADOV. *Musicam sacram*. 1967, č. 4.

¹⁰⁰ Porov. VSRM³, čl. 41. Porov. Správa: Stav liturgickej hudby je tragický, říká dirigent rímské filharmonie. In *Radio Vaticana* [online]. Porov. aj Správa: Papež upozorňuje na vedomé i nevedomé opomíjané kritéria sakrální hudby. In *Radio Vaticana* [online]. Je pomerne časté i na Slovensku, že sa v kostoloch spievajú piesne (napr. JKS, mnohé mládežnícke piesne), z ktorých veľká časť nemá oficiálne cirkevné schválenie azda aj preto, že nespĺňajú kritériá posvätného spevu. Len si predstavme, aký

Dôležité podnety pre správne chápanie nám poskytuje opäť pohľad rímskeho biskupa: „*V ars celebrandi zaujíma významné miesto liturgický spev. Svätý Augustín v jednej zo svojich slávných kázni právom tvrdí: „Nový človek vie, aký je nový spev. Spievanie je vyjadrením radosti; a ak na to myslíme trochu pozornejšie, je vyjadrením lásky.“* Boží ľud zhromaždený na slávení spieva Božie chvály. Cirkve vo svojej dvetisícročnej histórii vytvorila a naďalej vytvára hudbu a spevy tvoriace dedičstvo viery a lásky, ktoré nemožno stratiť. V liturgii nemôžeme povedať, že je spev ako spev. V tomto súvisi sa treba vyvarovať všeobecnej improvizácie alebo zavádzania takých hudobných druhov, ktoré nerešpektujú zmysel liturgie. Keďže spev je súčasťou liturgie, musí sa včleniť do formy vlastnej sláveniu. V dôsledku toho všetko – text, melódia, predvedenie – musí zodpovedať zmyslu sláveného tajomstva, častiam obrady a liturgickým časom. Napokon, i keď si uvedomujeme rozličné smery a rozličné chvály – hodné tradície, bol by som rád, aby – ako to žiadali synodálni otcovia – bol primerane ocenený gregoriánsky spev ako spev vlastný rímskej liturgii.“¹⁰¹

1.6 Posvätný jazyk v liturgii

Jazyk nie je iba nástrojom k odovzdávaniu faktov, ale je tiež prostriedkom, ktorý vyjadruje myšlienky a náboženské skúsenosti. Každá forma viery v nadprirodzenú skutočnosť nutne vedie k osvojeniu si určitej formy posvätného jazyka. Posvätný jazyk, ktorý je výrazovým prostriedkom nielen jednotlivcov, ale celého spoločenstva, ktoré sa drží určitej tradície, má konzervačnú schopnosť: húževnate visí na archaických jazykových formách. Okrem toho sú v ňom zavedené vonkajšie prvky, ako asociácie na starobylú náboženskú tradíciu. Ukázkovým príkladom toho sú hebrejské a grécke biblické výrazy, ktoré sa uchovali v latinčine, ktorú používajú kresťania (amen, aleluja, hosana, kyrie eleison, trisagion...), ako si to všíma aj sv. Augustín.¹⁰²

diametrálny rozdiel je, ak pri vstupnej procesii kňaza k oltáru zaznie žalm gregoriánskeho chorálu s výzvou napr. aby sme *čerpali vodu s radosťou z prameňov spásy*, alebo zaznie gitarová pieseň nejasných slov a melódie. Je skutočne jedno, k čomu hudba pri liturgii privádza? Privádza každá hudba k tej istej viere a obsahu? K dobrej atmosfére, nálade a pohode môže privádzať, len aby sme náhodou pri takomto slávení nestratili z očí Ježiša Krista a nenahradili ho náukami a piesňami, ktoré *štekli iba naše uši* bez vernosti Cirkvi a duchovnej spojitosti s Božím slovom.

¹⁰¹ BENEDIKT XVI. *Sacramentum caritatis*. 2007, č. 42.

¹⁰² SV. AUGUSTÍN. *O kresťanskej náuke*. 2004, hlava II, 34-35.

V priebehu dejín sa v kresťanskej bohoslužbe uplatnilo mnoho rôznych jazykov: v byzantskej tradícii gréčtina, vo východných tradíciách ďalšie jazyky: sýrčina, aramejčina, gruzínčina, koptčina a etiópčina; starosloviencina. V rímskom ríte a v ďalších západných rítoch je to latinčina. Vo všetkých týchto liturgických jazykoch sa nachádzajú štýlové formy, ktoré ich odlišujú od jazyka hovorového či ľudového. Často je tento odstup dôsledkom lingvistických zmien v jazyku samotnom, ktoré potom neboli prevzaté liturgickým jazykom s ohľadom na jeho posvätný charakter. Rozdiel medzi liturgickou latinčinou a ľudovým jazykom sa zväčšoval v dôsledku rozvoja kultúr a národných jazykov, nehovoriac o misijných územiach. Táto situácia neľahčovala účasť veriacich v liturgii a preto si Druhý vatikánsky koncil prijal, aby používanie národných jazykov, čo sa už do istej miery aj dialo, bolo rozšírené na niektoré časti omše, či na udeľovanie sviatostí.¹⁰³ Koncil zároveň zdôraznil, aby používanie latinského jazyka zostalo zachované v latinských obradoch, a aby veriaci niektoré časti vedeli latinsky.¹⁰⁴ Konciloví otcovia si nepredstavovali, že by národné jazyky mali úplne nahradiť posvätný jazyk Západnej Cirkvi.¹⁰⁵ Jazykové rozdrobenie liturgie však došlo až tak ďaleko, že dnes veriaci nevedia spoločne recitovať ani *Pater noster*. V dobe poznamenaných veľkými zmenami a globalizáciou by však spoločný liturgický jazyk mohol okrem iného slúžiť aj ako puto jednoty medzi jednotlivými národmi a kultúrami, nehovoriac o tom, že latinská liturgia je jedinečný duchovný poklad, ktorý po mnohých stáročiach živil život Cirkvi. Latinčina skutočne prispieva k posvätnému a stabilnému charakteru, ktorý priťahuje mnohých k starodávnejmu úzu, ako napísal Benedikt XVI. biskupom v sprievodnom liste k mottu proprio *Summorum pontificum*. Širšie použitie latinského jazyka v slávení omše podľa Rímskeho misála z roku 1970, čo je voľba úplne legitímna, ale málo využívaná, by mohlo dať vyniknúť posvätnosti omnoho viac ako tomu je doteraz.¹⁰⁶

Pápež v súvislosti s medzinárodnými stretnutiami, ale i celkovo píše: „*Aby sa lepšie vyjadrila jednota a univerzalita Cirkvi, chcel by som odporučiť, čo navrhla Biskupská synoda v súlade so smernicami Druhého vatikánskeho koncilu: okrem čítaní,*

¹⁰³ Porov. SC 36, § 2.

¹⁰⁴ Porov. SC 36, § 1; 54.

¹⁰⁵ Prekladanie slov anafory bolo dovolené až v 70. – 80. rokoch.

¹⁰⁶ Porov. LANG, U. *O liturgickém jazyku*. 2011. Porov. aj KONGREGÁCIA PRE BOŽÍ KULT A DISCIPLÍNU SVIATOSTÍ. *Liturgiam authenticam*, čl. 13.

homílie a spoločných modlitieb veriacich je dobré, aby sa také slávenia konali v latinskom jazyku; tak isto nech sa v latinčine modlia aj najznámejšie modlitby cirkevnej Tradície a prípadne niektoré ich časti nech sú spievané gregoriánskym spevom. V širšom zmysle žiadam, aby budúci kňazi už od seminára boli pripravení rozumieť a sláviť svätú omšu v latinčine, ako aj používať latinské texty a gregoriánsky spev. Nech sa nezanedbáva možnosť, aby aj samotní veriaci boli vychovávaní tak, aby poznali najznámejšie modlitby v latinčine, ako aj spievali v gregoriáne isté časti liturgie.“¹⁰⁷

Veľkonočné trojdnie, ale i nedeľné slávenie a slávnosti, by mali určite patriť medzi tie, kde farské spoločenstvo, ale obzvlášť katedrálne, slávi niektoré časti aj latinsky (napr. úvodné obrady, Kyrie, Krédo, Sanctus, Eucharistická modlitba, Agnus Dei, Pater noster, záverečné obrady, osobitné invokácie ako napr. Lumen Christi na Vigíliu...).

¹⁰⁷ BENEDIKT XVI. *Sacramentum caritatis*. 2007, č. 62.

2 SACRUM TRIDUUM

Dejiny sveta, stvorenie, vykúpenie, Boh a človek, umenie sláviť, či ľudská snaha priblížiť sa Bohu a jeho tajomstvu, to všetko sa neuveriteľným spôsobom napĺňa a predstavuje vo veľkonočnej liturgii. Predobrazy v Starom zákone, ktoré ju pripravovali, vtelenie Boha v Ježišovi Kristovi predstavuje otvorenie a vstup Boha k človeku, aby v liturgii mohol mať človek prístup k Bohu.

V dejinách môžeme vidieť dva smery, dve veľkonočné tradície: kristologickú a antropologickú. Prvú charakterizuje pohľad spomienkovo-historický s kristocentrickým nábojom: „*Pascha, to je Kristus.*“¹⁰⁸ Druhú predstavuje morálno-duchovné ponímanie Veľkej noci ako prechodu človeka od neresti k čnosti a dôraz sa nekladie ani tak na liturgické obrady, ako skôr na vnútorné a duchovné rozhodnutia a skutky.¹⁰⁹ Iba syntézou týchto pohľadov, ako to urobil sv. Augustín, možno dôjsť k plnému pohľadu. Ak pozrieme na dnešné kresťanské spoločenstvá, jednoznačne dominuje antropologický pohľad, hoci vo veľmi ochudobnenej verzii. Vtedajšie ranokresťanské spoločenstvá, nech zastávali ktorýkoľvek pohľad, boli na rozdiel od nás hlboko preniknuté Božím slovom. Tento dnešný skôr antropocentrický pohľad na liturgiu má za následok vyhnanie tajomstva Boha z liturgie. Liturgia sa považuje za morálno-duchovné posolstvo, ktoré treba v každom čase prispôbiť človeku a nastaviť ju na jeho obrátenie (formáciu, a v konečnom dôsledku na manipuláciu). Kristologicko-historický aspekt tvorí len efekty a všetko sa krúti okolo človeka a prispôbovaniu sa mu. Sv. Augustín nám ponúka syntézu jedného aj druhého: Pascha je prechod skrze umučenie! Ježiš nepotreboval Paschu, ale prišiel, aby nás previedol cez Červené more a priviedol nás do zasľúbenej zeme. Liturgia nie je samoúčelná, ale vyžaduje vnútorné obrátenie (gr. *metanoia*) a prejdenie (gr. *metabaino*) do Kristovho tajomstva. Liturgiu musí predchádzať evanjelizácia, v druhom stupni katechéza, a celým týmto procesom, ak sa mu otvoríme, Božia milosť pôsobiaca v nás obrátenie. Liturgia sa takto javí ako konečný bod nášho putovania a obrátenia, keď sme nastavení (alebo sa nastavujeme) na Boží pohľad.

¹⁰⁸ Porov. CANTALAMESSA. *Veľkonočné tajomstvo*. 1999, s. 13-15.

¹⁰⁹ Porov. CANTALAMESSA. *Veľkonočné tajomstvo*. 1999, s. 16-17.

Vernosť liturgii je iba predpokladom, aby Boh mohol hovoriť, ale v druhom, nie menej dôležitom, ale súčasnom aspekte, je obrátenie sa.¹¹⁰

Dôležitý pedagogický moment nám zdôrazňuje aj Cantalamessa: „*Liturgická Pascha musí živiť Paschu uskutočňovanú životom a táto zas musí dodávať liturgickej Pasche opravdivosť.*“¹¹¹ Exsultet nám o tom spieva: „*Aká nesmierna je voči nám tvoja dobrota, Otče, aká nevyspytateľná je tvoja láska! Aby si vykúpil otroka, vydal si na smrť vlastného Syna! Naozaj potrebný bol hriech Adamov, ktorý zotrelo smrť Kristova. Ó, šťastná vina, pre ktorú k nám prišiel taký vznešený Vykupiteľ. Posvätné tajomstvo tejto noci premáha zlobu, zmýva viny, hriešnikom vracia nevinnosť a radosť zarmúteným. Naozaj požehnaná noc, ktorá spája nebo so zemou a človeka s Bohom.*“¹¹² „*Prebud' sa ty, čo spíš, vstaň z mŕtvych a bude ti svietiť Kristus.*“¹¹³

Veľkonočné trojdnie, sv. Augustínom hutne nazývané *najsvätejším trojdním ukrižovaného, pochovaného a vzkrieseného Pána*,¹¹⁴ je žiarivým vrcholom celého liturgického roka.¹¹⁵ V ňom sa odohrávajú tie najdôležitejšie teologicko-existenčné momenty, zhustené do pomerne krátkeho času. Koľko nadšenia a koľko nádeje vedela liturgia vyvolať u veriacich už v Augustínovej dobe: „*Aká radosť, bratia! Radosť byť spolu; radosť zo spevu žalmov a oslavných piesní; radosť pri spomienke na Kristovu smrť a zmŕtvychvstanie; radosť z nádeje na budúci život. Keď už obyčajná nádej naň vyvoláva toľkú radosť, čo potom, keď ho už budeme mať? Nezdá sa vám, že už prežívame čosi z tamtoho večného mesta?*“¹¹⁶ Pri takýchto svätých pastieroch bola liturgia ozaj čistou Božou pedagogikou plnou netrpezlivého kriku žiakov: „*Kedy bude vigília? Už len pár dní, a bude vigília!*“¹¹⁷

V tejto druhej kapitole predostierame z tohto veľkého množstva materiálov, myšlienok a momentov len akési náčrty k niektorým aspektom týchto dní. Vychádzať budeme z dôslednej prípravy pôstneho obdobia, ktoré tvorí bránu do Veľkonočného

¹¹⁰ , Nejde o obrátenie liturgie, ale nás samých smerom k nej, ktorá je dielom Ducha Svätého. Moderné liberalisticko-antropocentrické katolícke spoločenstvá menia liturgiu, aby ona príliš nezmenila ich.

¹¹¹ CANTALAMESSA. *Veľkonočné tajomstvo*. 1999, s. 67.

¹¹² *Rímsky misál*. 1981. Veľkonočný chválospev.

¹¹³ *Liturgia hodín*. 1992. Druhá antifóna z prvých vešpier na 4. pôstnu nedeľu Laetare.

¹¹⁴ Porov. SV. AGUSTÍN. Epist. 55, 24; In *Obežník Kongregácie pre bohoslužbu*. 1988, č. 38.

¹¹⁵ VSLR², čl. 18.

¹¹⁶ SV. AUGUSTÍN. Ser. Morin-Guelf. 8,2. In CANTALAMESSA. *Veľkonočné tajomstvo*. 1999, s. 79.

¹¹⁷ SV. AUGUSTÍN. Ser. Morin-Guelf. 8,2. In CANTALAMESSA. *Veľkonočné tajomstvo*. 1999, s. 79.

trojdnia. Nebudeme sa pre nedostatok priestoru zaoberať celým slávením jednotlivých dní, ani štruktúrou slávení, ani prvkami, ktoré sú nám známe z každodenných slávení. Niektoré všeobecné usmernenia a princípy sme už predostreli a niektoré nespomíname preto, že v praxi sú správne prijaté a adaptované. Zaoberať sa budeme prevažne jedinečnými momentmi v liturgických sláveniach a dňoch a zároveň prvkami, ktoré sú pre podstatu chápania *ars celebrandi* vo Veľkonočnom trojdní dôležité.

Každé jedno slávenie, ale osobitne Veľkonočné trojdnie si vyžaduje blízku i bezprostrednú prípravu. V tej blízkej príprave je potrebné dôsledne poučiť a pripraviť posluhujúcich i všetok ľud o priebehu a význame slávenia: „*Na to, aby slávenie Veľkonočného trojdnia bolo dôstojné, treba mať poruke dostatočný počet posluhujúcich a miništrantov, ktorých bude nevyhnutné náležite poučiť o všetkom, čo majú konať. Duchovní pastieri nech nezabudnú čo najlepšie vysvetliť veriacim význam a priebeh obradov, ktoré slávia, a pripraviť ich na aktívnu a plodnú účasť.*“¹¹⁸ Príprava si vyžaduje i dostatočné organizačné zabezpečenie služieb pri slávení, vopred premeditované čítania a texty posluhujúcimi i kňazom, taktiež dobre pripravené a s ľudom nacvičené texty a spevy a pod. V bezprostrednej príprave by mali všetci prichádzať v dostatočnom predstihu pred začatím slávenia. Osobitne posluhujúci by mali mať aspoň 30 minút pred slávením priestor na posledné nejasnosti a otázky a potom už iba tiché dôstojné mlčanie spolu s kňazmi očakávajúc to hlboké liturgické stretnutie s nebom. Mimoriadne dôležité duchovné miesto pre hlbšie preniknutie a pochopenie liturgie Trojdnia je jeho pretkanie liturgiou hodín, neprestajná adorácia v otvorených kostoloch, modlitby, spevy, hymny, čítania Božieho slova (nie však vymyslené osobné texty, ktoré majú ostať v tichu srdca a nie verejne predčítavané a nahradzujúce Božie slovo) striedané chvíľami ticha. Miesto v posvätných dňoch môže mať aj krížová cesta, cesta Bolestí Panny Márie, či iné pobožnosti napomáhajúce väčšej nábožnosti veriacich.¹¹⁹

¹¹⁸ *Obežník Kongregácie pre bohoslužbu*. 1988, č. 41.

¹¹⁹ Konkrétny pastoračno-liturgický model k príprave a realizácii celého slávenia je možné vidieť aj v prílohovej časti. Tento materiál bol vytvorený pri príprave slávenia Veľkej noci vo farnosti v Petržalke v roku 2003.

Celé Trojdnie má svoje prastaré antifóny, žalmy a hymny, z ktorých mnohé sú najstaršími pokladmi liturgie a stáročia vyjadrovali v celej Cirkvi účasť na posvätných úkonoch. Pestovať práve tieto spevy sa obzvlášť vyžaduje.¹²⁰

2.1 *Quadragesima* a jej prípravný aspekt k sláveniu posvätného Trojdnia

Zaoberať sa pôstnym obdobím pre správne pochopenie posvätného Trojdnia je priam nevyhnutné. Tak ako Starý zákon nadobúda svoj plný zmysel v Novom¹²¹ alebo ako bolo pedagogicky potrebné pre Izrael putovanie po púšti, aby pochopil, že *nebo je tam, kde sa plní Božia vôľa*,¹²² tak aj nám *rok čo rok cirkev ponúka štyridsať dní pôstneho obdobia ako veľké duchovné cvičenia*,¹²³ aby nás voviedla do Kristovho veľkonočného mystéria.

Pôstne obdobie možno dokumentovať už veľmi skoro v ranokresťanskej tradícii. Jeruzalemská liturgia v 4.storočí už pozná 40-dňový pôst ako hlboko zakorenený. Pôst spájala s prípravou na veľkonočné sviatky a to predovšetkým pôstom – buď úplným (tzv. apotaktiti) s výnimkou sobôt a nedeľ alebo podľa možností jedenie iba večer, 1- až 2-krát do týždňa.¹²⁴ Pôst sa považoval za najvýraznejší prejav príprav na stretnutie so Zmŕtvychvstalým.

Celá pôstna liturgia je postavená na veľmi silných a mimoriadne dôležitých znakoch. Ratolesti z poslednej Kvetnej nedele sa spália (miznú) a ich popol sa sype na čelá nás – kajúcnikov. Z kostola miznú predmety: kvety, ozdoby, zvuk organa,¹²⁵ spev

¹²⁰ Porov. *Obežník Kongregácie pre bohoslužbu*. 1988, č. 42.

¹²¹ DV, 16.

¹²² BENEDIKT XVI. *Ježiš Nazaretský*. 2007, s. 164.

¹²³ Porov. RAZINGER, J. *Cesta veľkonočným tajomstvom*. 2003. Predhovor.

¹²⁴ Porov. EGERIA. *Púť do svätej zeme*. 2006, č. 28.1, s. 147-148.

¹²⁵ Predpis o zákaze zdobiť oltáre kvetmi a zvuk organa používať iba na sprievod spevu sa v našich krajoch jednoducho nedodržiava prakticky nikde. Kvety sa nemajú iba posunúť od oltára k sochám, či iným oltárom, ale majú zmiznúť z kostola. Ak ide o spev, ten sa vrelo odporúča a v našich podmienkach nie je potrebné používať organ vôbec, lebo veriaci piesne, ktoré sa v kostoloch spievajú, poznajú a vedia ich spievať. (*Obežník Kongregácie pre bohoslužbu*. 1988, č. 17. 42.) Zvlášťne tiež je, že ten istý predpis (čl. 50) je zopakovaný aj pred Veľkonočným trojdním a tam už to spoločenstvo zrazu považuje za samozrejme. Okrem toho gregorián je svojou podstatou *a capella*. Celoplošné vyhrávanie na organe, mládežnícke gitary, bubny a nástroje v našich kostoloch vôbec nezmiznú (akurát niekde sa zmenia durové piesne na molové). Všetko je ako po starom, a tak sa nemožno čudovať, že liturgia aj pri ďalších ignoranciách prestáva sa stávať zdrojom pre kresťanov a nástrojom obnovy Cirkvi. Naopak, stáva sa buď nepríjemnou povinnosťou, alebo romantickou zastávkou uprostred rušného týždňa, krátkou psychohygienou pri príjemných pesničkách a kázni.

aleluja, liturgická farba je fialová. V poslednej časti pôstneho obdobia dokonca miznú i kríže alebo sa zahalia, aj obrazy svätých.¹²⁶ Ani svetlá pred obrazmi svätých sa už po vstupe do Veľkonočného trojdnia nezapaľujú. Pred samým Trojdním sa dá preč voda zo sväteničiek, ktorou si pripomíname pri vstupe do kostola svoj krst a dokonca sa odnesie z kostola aj Najsvätejšia sviatosť. Pred Veľkonočnou vigíliou sú ešte aj svetlá zhasnuté. Vystáva otázka: Kde to všetko je? Čo sa tu stalo? Môžeme konštatovať: Tu sa muselo stať niečo veľmi vážne. A keď sa započúvame do slov liturgie, dostaneme odpoveď: Neveste vzali Ženícha. Odpoveďou Cirkvi – Nevesty na to, že jej bol odňatý Ženich – Kristus, je pokánie. Uvedomujeme si vtedy, že nie ktosi iný nám vzal Krista, ale že to spôsobili naše hriechy. Preto Cirkev ustanovila dni pokánia, ktoré sú záväzné v celej Cirkvi. Tieto dni sú príležitosťou uvedomiť si osobný hriech, a preto sa veriaci venujú modlitbe, konajú skutky nábožnosti a dobročinnej lásky, majú sa zapierať vernejším plnením svojich povinností a najmä zachovávaním pôstu a zdržiavania sa mäsa. Veci z kostola miznú aj preto, aby sme si uvedomili ich spojitosť s Veľkonočným tajomstvom. Je to iba načas, aby sme ich v súvislosti so svojím pôvodom neskôr objavili: na Zelený štvrtok Cirkev “objavuje” Eucharistiu, na Veľký piatok kríž, na Bielu sobotu zotrúva pri Pánovom hrobe a očakáva jeho zmŕtvychvstanie. Napokon sa však predsa dočká a to slávením Veľkonočnej vigílie. Táto vigília, pokiaľ má naznačovať to, čo sa v nej slávi, musí byť dlhá, veď sú v nej mohutné momenty, ktoré sa nedajú len tak prehliadnuť a rýchlo prejsť popri nich bez povšimnutia. Počas Veľkonočnej vigílie sa všetky veci v kostole vracajú na svoje miesto, lebo Kristus svojím zmŕtvychvstaním “zmieril svet” — dal všetko do poriadku. Cirkev tu “objavuje” svetlo (Kristus je svetlo sveta), potom v liturgii slova sleduje Božiu prozreteľnosť v celých dejinách spásy od Adama až po Krista — druhého Adama. Pred čítaním z Nového zákona sa znova rozozvučí organ a radostný hlahol zvonov a pripraví tak miesto, aby Cirkev radostným aleluja oznámila celému svetu Kristovo víťazstvo. Po liturgii slova nasleduje liturgia krstu, v ktorej sa prijímajú do Cirkvi noví členovia a aj my sme pokropení krstnou vodou (ktorá akoby zmývala popol z našich čiel). Touto vodou sa naplnia aj sväteničky

¹²⁶ Tu upozorňujeme opäť na nešváry, že sa v kostoloch zahaľujú iba kríže, pričom latinské *imagines* predstavuje všetky obrazy a aj sochy, ktoré sú tiež *imagines sanctorum*.

pri vchode. V Kristovom zmŕtvychvstaní je prameň svätosti, preto sa obrazy svätých odhaľujú až tesne pred Veľkonočnou vigíliou.¹²⁷

„*Na neho hľad'te a budete žiariť a tvár vám nesčervenie hanbou.*“ Tieto slová 34. žalmu nedele *Laetare* spolu s výzvou, aby sme okúsili a presvedčili sa, aký dobrý je Pán tvoria zmysel celého pôstu. Pôst nie je o dokazovaní si, aký som dobrý, ani tréningom v mlčaní či hladovaní. Pri každodennom putovaní životom je pôstne obdobie obdobím príchodu do zaslúbenej zeme, ako to pripomína aj prvé čítanie nedele *Laetare*. Je to objavovanie dobroty nášho Boha, oázy Eucharistie, v ktorej žiari Kristus. Je to obdobie dostávania, nie dávania. Odpoveďou na toto dostávanie je postoj pokánia, túžby nechať sa premeniť. Veľmi dôležitý 121. žalm *S radosťou pôjdeme do domu Pánovho* bol pred koncilom omšovým žalmom nedele *Laetare*, ale dodnes sa zachoval v Liturgii hodín a tiež ako spev na prijímanie. Je to žalm každoročného putovania Izraelitov do Jeruzalemského chrámu na veľkonočné sviatky a vyjadruje túžbu a radosť kráčajúcich Izraelitov: „*Zaradoval som sa, keď mi povedali, pôjdeme do domu Pánovho. Naše nohy už stoja v Tvojich bránach, Jeruzalem.*“ V týchto slovách sa skrýva veľká láska k Jeruzalemu a duchovná radosť, ktorá sa s ním pre každého Izraelitu spájala. Pre nás je týmto Jeruzalemom veľkonočný Kristus.

V celom koncepte prípravy a prežívania Veľkého pôstu je dôležité veľmi podrobne okrem aktuálneho Rímskeho misála čítať aj *Obežník o príprave a slávení veľkonočných sviatkov* z r. 1988 a *Ceremoniale episcoporum* z r. 1984. Objavíme tam Kajúce slávenia, ktoré úplne vymizli, štáciovu liturgiu, ružovú farbu rúcha na nedeľu *Laetare*, pobožnosť Cesta bolesti Panny Márie, skrutíniá a sprievodné obrady na Bielu sobotu ráno s katechumenmi, vernejšie zachovávanie pôstu, pôstne katechézy mimo liturgie, dary pre chudobných, bohatšia liturgia hodín, pestovanie gregoriánskeho chorálu, záverečné kajúce slávenie vo Veľkom týždni a pod. To všetko a ešte viac je potrebné dôsledne a hlboko preštudovať. Zároveň sa aj pripraviť a otvoriť posolstvu dní, ktoré Duch Svätý v pôstnych duchovných cvičeniach predkladá. Je isté, že pôstne obdobie je kľúčom k Veľkonočnému trojdniu. Ak sme neodniesli z kostola kvety, nevypli organ, nezahalili obrazy, neotvorili sa pestovaniu spevov a tak vstupovali do teológie textov

¹²⁷ Konceptia miznutia a objavovania symbolov je prevzatá z článku SÝKORA, A. Pôst a pôstne obdobie. In Farský časopis *SALVE*, marec 2003, s. 2-3.

a slávení, nemáme čo zbierať vo veľkonočné ráno. Nenájdeme tam Krista a odídeme sklamaní rovnako ako emauzskí učeníci, keď odchádzali z Jeruzalema.

2.2 Zelený štvrtok

Začiatkové slávenie najväčšieho tajomstva Cirkvi a sveta tvorí večerné slávenie omše na pamiatku Pánovej večere. V teológii tohto dňa sa prelína aspekt veľkej radosti, že Pán nám zanechal tajomstvo Eucharistie a prikázanie lásky s bdením v Getsemanskej záhrade a prípravou na umučenie. V slávení sa začína jedinečné a v liturgickom roku nenapodobiteľné slávenie svätého Trojdnia. Radostný charakter prvej časti slávania vyjadruje farba rúch, spev Gloria, kvety, zvuk zvonov a organa, jedinečne sláviace farské spoločenstvo. Dotknime sa jednotlivých momentov, ktoré si musíme všímať, a na ktoré sa musíme zamerať, aby sme nadobudli opravdivé duchovné ovocie:

- ✦ Predovšetkým ide o **večerné** slávenie, ktoré sa v závere otvára celonočnému bdeniu veriacich až do veľkopiatočných ranných chvál.
- ✦ Slávenie má „par excellens“ vyjadrovať spoločenstvo Cirkvi. V ňom má svoje hlboké miesto **koncelebrácia**, ktorú vyjadrujú aj rúcha kňazov.¹²⁸
- ✦ Ako sme už naznačili vyššie, slávenie má byť slávené práve tam, kde je na to dostatok posluhujúcich, koná sa s maximálnou dôstojnosťou, aká prináleží každému sláveniu, ale osobitne tomuto, keďže sa na ňom zúčastňujú všetky spoločenstvá v jedinom slávení.¹²⁹ Opravdivá procesia do chrámu s kadidlom, sviecami, krížom, evanjeliárom ako pri nedeľnej liturgii je samozrejmom súčasťou slávania.
- ✦ Od začiatku pôstu s výnimkou slávností je to prvýkrát, čo zaznieva Gloria a to aj so slávnostnými prvkami a zvonmi, ktoré ohlasujú tajomstvo nášho Pána, tajomstvo umučenia, smrti a zmŕtvychvstania. Následne vzhľadom k vstupu do utrpenia Pána (jeho zrady a vydanie) sa všetko utíši až do noci Vigílie.

¹²⁸ Porov. KONGREGÁCIA PRE BOŽÍ KULT. *Redemptionis Sacramentum*. 2004, č. 124. O význame koncelebrácie a jej znovuobnovenému chápaniu by som rád upriamil pozornosť aj na krátku správu, kde sa hovorí o nejasnosti masovej koncelebrácie: Správa: Krása není dekorativním prvkem liturgie, nýbrž jejím základem. In *Radio Vaticana* [online].

¹²⁹ Porov. *Rímsky misál*. 1981. Večerná omša na pamiatku Pánovej večere, s. 153.

- ✦ Obrad umývania nôh – *Mandatum* – spojený s Jánovou rozlúčkovou rečou je obrad, ktorý možno dokladovať už od 4.stor. u Augustína.¹³⁰ 17. toledský koncil v r. 694 požaduje, aby sa úkon konal vo všetkých kostoloch v Španielsku a v Gálii, pričom každý biskup mal podľa Kristovho príkladu umývať nohy svojim podriadeným.¹³¹ Až do predkoncilovej reformy Pia XII. mal tento obrad zvlášť miesto po slávení Eucharistie ako osobitná pamiatka v katedrálnom a opátskom kostole, kde biskup alebo opát svojim podriadeným umýval nohy. Po reforme v roku 1955 vošiel obrad priamo do liturgie po homílii a Cirkev ho obzvlášť odporúča.¹³² Počet posluhujúcich bol podľa tradície zväčša 12 ako apoštolov. Tento zvyk sa striktne nevyžaduje, ale má v Cirkvi svoju viac ako tisícročnú tradíciu. Od návratu obradu *Mandatum* do liturgie omše po r. 1955 sa Krédo vynecháva. Umývanie nôh je vyznaním Kristovej lásky k nám.
- ✦ Sprievod s darmi pred obetovaním má už od nepamäti tradíciu, že sa v tento deň prinášali dary pre chudobných, ktoré si veriaci odriekali počas pôstu. Tento chvályhodný a teologicky odôvodnený zvyk Cirkev vrelo odporúča.¹³³
- ✦ Znak pokoja sa v novom misáli Pavla VI. opätovne vrátil do liturgie, nakoľko v tridentskej forme sa vynechával, čo mohlo mať svoj zmysel v tom, že už záver liturgie je prepojený s tajomstvom vstupu do Getsemanskej záhrady. Kde Kristus trpí a umiera, tam niet pokoja a bratskej lásky.
- ✦ V záverečnej procesii po prijímaní sa odnesie Eucharistia cez kostol do primerane ozdobenej kaplnky.¹³⁴ Takéto miesto sa potom stáva aj miestom celonočnej adorácie ľudu. Nič neprekáža tomu, aby sa Sviatosť odniesla aj mimo kostola, čo lepšie zodpovedá skutočnosti v Svätom písme, ak je tam možné konať poklonu.
- ✦ Obnaženie oltárov až do Vigílie má svoj význam jednak v tom, že sa na oltári neslávi Eucharistia, ale i v pripomenutí si Kristovho obnaženia, pričom sa pri tejto

¹³⁰ Porov. SV. AUGUSTÍN. Epistola 55.18.33. In SCHMIDT, H. *Hebdomada sancta II.* 1957, s 766.

¹³¹ Porov. Can. 3: PL 84, 556n. In ADAM, A. *Liturgický rok.* 1998, s 71.

¹³² Porov. *Obežník Kongregácie pre bohoslužbu.* 1988, č. 51.

¹³³ Porov. *Obežník Kongregácie pre bohoslužbu.* 1988, č. 52.

¹³⁴ Pri procesii sa používajú dve kadidlá, ako na to v čl. 299a, 307 *Caeremoniale Episcoporum* upozorňuje. Tento predpis sa často prehliada. Na tomto mieste by sme tiež radi upozornili na to, že procesia má svoj hlboký teologický význam, keď Cirkev putuje „smerom k“. Toto putovanie je naplnené dôstojnosťou a posvätnosťou za prítomnosti ľudu s primeranou dĺžkou.

príležitosti v misáli Pia V. spieval celý 21. žalm s antifónou: „*Rozdelili si moje rúcho...*“¹³⁵ Uvádza sa tiež, že ak je to možné, odnesú sa z kostola aj kríže.¹³⁶

- ✠ Zvyk celonočnej adorácie – bdenia s trpiacim Kristom a čítaním Ježišovej rozlúčkovej reči Jánovho evanjelia (Jn 13,16 – 18,1) a príslušných miest, je doložený už v 4. storočí v Jeruzaleme, ako to opisuje Egeria vo svojom itineráriu.¹³⁷ Určite by bolo potrebné ho obnoviť, aby veriaci venovali tieto dni intenzívne modlitbe.
- ✠ Od skončenia slávenia Eucharistie až do noci zmŕtvychvstania sa neslávi Eucharistia. Cirkev „vstupuje“ do umučenia Ježiša Krista, aby čerpala z jeho prebodnutého boku.

2.3 Veľký piatok

Liturgické slávenie tohto dňa je slávením Pánovej obety lásky k nám na oltári kríža, pod ktorým Cirkev rozjíma a pripomína si svoj pôvod a svoje poslanie šíriť všetkým národom blažené účinky umučenia Krista vzdávajúc vďaky za tento obdivuhodný dar.¹³⁸ Hoci sa v tento deň neslávi Eucharistia ani ostatné sviatosti s výnimkou sviatostí uzdravenia, predsa je tento deň hlboko liturgický. Spoločenstvo sa stretáva na slávení liturgie hodín a potom ako vrchol v slávení liturgie slova, poklone kríža a svätého prijímania.

V Jeruzaleme ľud slávil doobedie v tradičných žalmoch a hymnoch s adoráciou kríža (kríž strážený diakonmi si uctieva celý zástup) a od poludnia do tretej hodiny sa čítajú pašiové čítania spolu so starozákonnými čítaniami. Silným momentom týchto chvíľ a ich prežívania sú i slová: „*Pri každom čítaní a modlitbe nastáva také vzrušenie a nárek celého ľudu, že až div; niet nikoho, ani starého, ani mladého, kto by v tento deň počas týchto málo hodín nepredstaviteľným nárekom neoplakával, čo Pán za nás vytrpel.*“¹³⁹

¹³⁵ Porov. *Latinsko-slovenský misál*. 1952, s. 423. Obrad odhalenia oltára sa ľudovo nazýval aj rabovanie oltára ako osobitný obrad, ktorým sa dokonáva totálne vyprázdnenie „Cirkvi“, ktorá stráca svojho Ženicha. Výraznejšie by sa tento obrad javil, keby sa oltáre počas roka zakrývali antipendiami a bielymi plachtami.

¹³⁶ Porov. *Ceremoniale episcoporum*, čl. 310.

¹³⁷ EGERIA. *Púť do svätej zeme*. 2006, č. 35.3, s. 161. Dnes zdôrazňujú dôležitosť adorácie na Zelený štvrtok aj VSRM³, čl. 3.

¹³⁸ Porov. *Ceremoniale episcoporum*, čl. 312; BENEDIKT XVI. *Sacramentum caritatis*. 2007, čl. 23.

¹³⁹ EGERIA. *Púť do svätej zeme*. 2006, č. 37.5-9, s. 168-169.

Tieto slová sú hlbokým svedectvom *ars celebrandi* slávenia jeruzalemskej komunity v 4. storočí.

Dôležité aspekty *ars celebrandi*, ktoré treba v slávení vyzdvihnúť, je farba rúcha celebranta a diakonov a chórové oblečenie ostatných kňazov,¹⁴⁰ prostrácia ako „*obrad vlastný tomuto dňu, ktorý treba dôsledne zachovať, pretože vyjadruje jednak pokorenie „pozemského človeka“ a jednak žiaľ a bolesť Cirkvi.*“¹⁴¹ Ticho, spevy, jednoduchosť sprievodov a úplne „vyprázdnenie kostola“ upriamuje pozornosť veriacich k počúvaniu Božieho slova, pašií a k adorácii kríža, na ktorom zomiera Spasiteľ sveta.

Osobitné momenty, na ktoré treba v slávení pre jeho krásu, pochopenie a prežívanie dbať, je ticho a jemnosť pohybov, vyjadrujúce dojímavé momenty Nevesty pod krížom. Dotknime sa niektorých častí a aspektov:

- ✠ Slávnostné modlitby (*Orationes solemnes*) – ich starobylosť a počet dokazuje prítomnosť vo všetkých hlavných liturgických prameňoch už od 7. storočia. S prosbami a modlitbami sa od nepamäti spájali aj výzvy diakona: *Kľaknime si – Vstaňte*, ktoré dnešný misál dáva na zváženie biskupských konferencií. V našich krajoch to nebolo bližšie špecifikované, takže možno iba odporúčať tento zvyk tichej modlitby za jednotlivé potreby medzi výzvami diakona.
- ✠ Adorácia kríža má pravdepodobne svoj pôvod v jeruzalemskej liturgii, kde sa úcta k miestam ukrižovania a krížu prejavovala od počiatkov Cirkvi. Dva spôsoby, ktoré misál Pavla VI. umožňuje, zachovávajú tradície a dávajú možnosť sláviť túto časť so skutočným duchovným úžitkom i s opravdivým leskom *ars celebrandi*.¹⁴² Mimoriadne silným momentom môže byť aj dokonanie „strácania vecí“, keď celebrant po obrade odhaľovania alebo prinášania kríža v sprievode

¹⁴⁰ Nakoľko sa neslávi Eucharistia a kňazi nekoncelebrujú, neberú si ani omšové rúcha, ba dokonca ani štóly, ako to predpokladá *Ceremoniale episcoporum* podľa čl. 315a.c. Silným momentom je i odloženie biskupského prsteňa a berly, ktoré sú od jeho konsekrácie znakom snúbeneckej lásky k Cirkvi a pastierskej služby. Aj toto, rovnako ako množstvo iných vecí, sa postupne stráca. Iba v Kristovi a z neho biskup môže každodenne odvodzovať svoje poslanie a „*hierós archeia*“ (posvätný pôvod).

¹⁴¹ Porov. *Obežník Kongregácie pre bohoslužbu*. 1988, č. 65. Prostrácia je prastarý, už v 7. storočí doložený obrad z gregoriánskej tradície. V gelasianskej tradícii sa objavuje tradícia modlitby *Deus a qou et Iudas* pred oltárom, pred ktorou na výzvu diakona všetci pokľakli v tichej modlitbe podobne ako pri slávnostných modlitbách. (Porov. SCHMIDT, H. *Hebdomada sancta II*. 1957, s. 782-783)

¹⁴² Porov. *Obežník Kongregácie pre bohoslužbu*. 1988, č. 68.

odloží si ornát i obuv a tak ako prvý vzdáva úctu krížu.¹⁴³ Treba osobitne dbať o to, aby každý veriaci mal možnosť poklony krížu, nakoľko sa nie je kam ponáhľať, ba naopak, svätá Cirkev v týchto momentoch prespevuje prekrásnymi hymnami a piesňami starovekého pôvodu momenty umučenia.¹⁴⁴

✠ Jednoduché, ale dôstojné prinesenie Oltárnej sviatosti za sprievodu dvoch ceroferov, modlitba Otče náš s embolizmom, vynechaný obrad pokoja a prijímanie veriacich tvoria s prepustením a modlitbou nad ľudom záver slávenia. Sviatosť Oltárna sa má jednoducho preniesť mimo kostola a kríž so štyrmi sviecami zase na vhodné miesto, napr. tam, kde bola na Zelený štvrtok uložená Eucharistia.¹⁴⁵

2.4 Svätá sobota

V jeruzalemskej ale i v rímskej liturgii 4. stor. bola sobota dňom pôstu a bdenia, modlitieb tradičných žalmov – liturgie hodín. V tomto období ešte nebolo zvykom cez týždeň sláviť Eucharistiu, takže Vigília je veľkou príležitosťou ju sláviť.¹⁴⁶ Svätá sobota je deň nádeje ľudstva. Benedikt XVI. to krásne vyjadril v jednom príhovore: „*Na Svätú sobotu Pán odpočíva po novom stvorení.*“¹⁴⁷ Je to deň, keď Cirkev neslávi sviatosti uvádzania do kresťanského života a služby spoločstvu.¹⁴⁸ Veľmi často sa však stretáme u laikov, ale i kňazov so stotožňovaním Bielej soboty s Veľkonočnou vigíliou.¹⁴⁹ V tento deň Cirkev zotrúva pri Pánovom hrobe a rozjíma o jeho utrpení

¹⁴³ Porov. *Ceremoniale episcoporum*, č. 322.

¹⁴⁴ Neslobodno tieto texty prednášať bez spevu, ba naopak, podľa odporúčaní Cirkvi ich treba spievať, lebo dodávajú obradu väčšiu pôsobivosť a silu a sami sa stávajú modlitbou. (*Obežník Kongregácie pre bohoslužbu*. 1988, č. 42.) Ak nie je zhromaždenie schopné sláviť liturgiu naplno, veľkonočné trojdnie sa má vynechať a veriaci sa majú na ňom zúčastniť vo väčšom kostole (č. 43).

¹⁴⁵ Porov. *Obežník Kongregácie pre bohoslužbu*. 1988, č. 70-71.

¹⁴⁶ Porov. EGERIA. *Púť do svätej zeme*. 2006, č. 24.8-25.6a, s. 127-133; č. 38.1, s. 171.

¹⁴⁷ BENEDIKT XVI. *Príhovor na generálnej audiencii*, 14.12. 2006.

¹⁴⁸ Porov. *Obežník Kongregácie pre bohoslužbu*. 1988, č. 75.

¹⁴⁹ Dvaja kňazi mi pri elektronickej ankete výslovne uviedli: *obrady Bielej soboty...*, časopis QUO používa pri označení vigílie názov Biela sobota. Ale aj pri bežnej komunikácii sa to stalo hlboko zakoreneným a frekventovaným zlozvykom, ktorý má svoj prameň aj v hodine začatia slávenia a vo veľmi zanedbanej liturgickej a biblickej katechéze. Cirkev preto jasne vyzýva kňazov, že veriacich treba poučiť o osobitnej povahe Bielej soboty, kedy Cirkev zotrúva pri hrobe Pána, rozjíma o jeho umučení, zdržiava sa omšovej obeti až po slávnostnú vigíliu, nočné očakávanie vzkriesenia. (Porov. POSV. KONGR. OBRADOV, dekrét *Maxima redemptionis nostrae mysteria*, Inštrukcia, 16. nov. 1955, č. 2, Porov. aj *Obežník Kongregácie pre bohoslužbu*. 1988, č. 73.)

a smrti¹⁵⁰ ako aj o jeho zostúpení k zosnulým: „*Cirkev sa posadila k hrobu a plače, ako plakal Pán pri hrobe Lazára nad hriechmi, ktoré zabili pôvodcu života. Nie je to už viac bolestivý nárek Kvetnej nedele, ktorý ju otriasol. Jej slzy tečú nežne a pokojne. Tušenia šťastia z viny, ktorá tak veľkého Vykupiteľa bola hodná, tušenie blaženosti utrpenia, robí prítomných pokojnými a plnými nádeje.*“¹⁵¹ Je to aj posledný deň prípravy katechumenov, ktorý už od nepamäti bol dňom exorcizmov a pôstov katechumenov, ale i veriacich. Prastarý obrad Effeta – otvorenia uší pre lahodný zvuk Aleluja – Kristovho evanjelia, vrátenie Symbolu, čiže Vyznania viery prijatého po treťom skrutíniu od Cirkvi. Teraz ho už vyznávajú aj samotní katechumeni a tak dopĺňajú pôsty kontempláciou Ježišovho hrobu, čítaním Božieho slova, krásnou prastarou liturgiou hodín ranných chvál s posvätným čítaním, kde nám zaznieva starobylá homília na Svätú sobotu. Súčasťou posledných predkrstných obradov je i krstný exorcizmus dobre známy a doložený už v prvých storočiach. Katechumen sa obrátil k západu a zriekal sa Satana slovami: *Zriekam sa ťa, Satan, a všetkých tvojich skutkov. Vyvolení pošlapávajú tak zmluvu s diablom, rušia staré dohody s hadom, otvárajú sa raju, ktorý Boh vysadil na východe, kam sa ako ku krajine svetla ku Kristovi obracajú a vyznávajú vieru.*¹⁵²

Na záver uveďme dnes používanú modlitbu, ktorá je syntézou tajomstva Veľkej soboty: „*Bože, svetlo, ktoré nezapadá a otec svetla, ty si smrťou a zmŕtvychvstaním svojho Syna Ježiša Krista zahnal temnoty lži a nenávisť a vylial si na ľudskú rodinu svetlo pravdy a lásky; daj, nech títo tvoji vyvolení, ktorých si povolal medzi adoptovaných synov, prejdú z temnoty do svetla a nech oslobodení od každej moci kniežaťa tmy zostanú navždy synmi svetla. Skrze Krista nášho Pána.*“¹⁵³

2.5 Veľkonočná vigília

Kapitola o Veľkonočnej vigílii sa nám svojím obsahom javí ako príliš veľká na to, aby sme ju vedeli v tejto práci komplexne poňať. Ponúkame zopár poznámok, ktoré sa nám pri jej skúmaní javili ako dôležité. Obmedzíme sa na úvod do Vigílie v súvislosti s veľkou krízou, ktorou prechádza, venujeme sa zoširoka dôležitej problematike noci,

¹⁵⁰ *Rímsky misál*. 1981. Biela sobota.

¹⁵¹ Porov. LÖHR, A. *Dies ist die nacht*. 1957, s. 165.

¹⁵² Porov. SV. CYRIL JERUZALEMSKÝ. *Mystagógické katecheze*. 1997, s. 32-35.

¹⁵³ *Obrad uvedenia dospelých do kresťanského života*. 1993, s. 221.

v ktorej sa má Vigília sláviť, ponúkame niektoré prepojenia s historickým a patristickým svetom a medzi tým sa vyjadrujeme i k samotnému chápaniu a realizovaniu slávenia v dnešných podmienkach.

Sledujúc reformu Pia XII. môžeme vidieť skoré chladnutie prvotnej horlivosti a zápalu, s akým spočiatku všetci prijali obnovu Veľkonočnej vigílie. Obežník kongregácie z r. 1988 o Vigílii píše nasledovne: *„Niekdokonca ani nechápu jej význam až tak, že ju pokladajú len za obyčajnú večernú omšu a slávia ju takým spôsobom a v takom čase ako omšu nedele, anticipovanú v sobotu večer. Inde zas nedodržiavajú primeraný čas slávenia posvätného Trojdnia. Navyše často dávajú na výhodný čas rozličné pobožnosti a ľudové nábožné cvičenia, takže veriaci sa vo väčšom počte zúčastňujú na nich, ako na liturgických sláveniach. Nepochybne takéto odchýlky pochádzajú skôr z doterajšieho nedostatočného poučenia kňazov a veriacich o význame veľkonočného tajomstva ako centra liturgického roka a kresťanského života.“*¹⁵⁴ Veriaci si tak nevážia to najcennejšie z pokladu Cirkvi, ktorý jej zanechal Pán: *„Ak nijaké spoločenstvo nebude sláviť Veľkonočnú vigíliu v jej úplnej podobe (neobmedzenú ani časom ani rozsahom, s prípravou a v ovzduší, inšpirovanú prvými storočiami), ako sa to odporúča, alebo ju budú sláviť iba niekoľké, treba sa obávať, že onedlho sa táto pekná reforma skončí a zostane iba na papieri.“*¹⁵⁵

2.5.1 Čas slávenia

Vzhľadom k nesprávnej hlboko rozšírenej praxi a k veľkému úsiliu liturgického hnutia začiatkom 20. storočia ju považujeme za tak veľmi dôležitú, že samotné *ars celebrandi* je bez nej nemožné. Noc je integrálnou súčasťou Vigílie, veď ona bola svedkom preslávnnej chvíle, keď náš Pán vstal z mŕtvych.¹⁵⁶ Pozrime sa, ako o tom píše sama Cirkev: *„Podľa najstaršej tradície táto noc je očakávaním Pána a Vigília, ktorá sa v nej slávi, pripomína svätú noc, v ktorú Pán vstal z mŕtvych, a pokladá sa za „matku*

¹⁵⁴ Obežník Kongregácie pre bohoslužbu. 1988, č. 3.

¹⁵⁵ CANTALAMESSA. *Veľkonočné tajomstvo*. 1999, s. 106. Asi od roku 1950 dochádza k postupnému teologickému objavovaniu liturgie v protestantskom prostredí, pričom aktuálne prebieha v Česku veľká liturgická iniciatíva, v rámci ktorej sa znovu objavuje Veľkonočná vigília, nočné slávenie, dôležitosť paškálu i veľkonočného chválospevu. Porov. bližšie bohaté materiály na internete: COENA. *Evangelická liturgická iniciatíva*. In *Coena* [online].

¹⁵⁶ Porov. *Rímsky misál*. 1981. Veľkonočný chválospev.

všetkých svätých vigílií.“ *V nej totiž Cirkev bdie,*¹⁵⁷ *očekáva Pánovo zmŕtvychvstanie a slávi ho sviatosťami kresťanskej iniciácie.*¹⁵⁸ „*Cirkev starostlivo volí deň a hodinu pre svoje sviatky a slávnosti. Ako by mohla chcieť sláviť „sviatok sviatkov“ v inej hodine, ako je pre ňu určená?*“¹⁵⁹

Nočný ráz Veľkonočnej vigílie znamená, že „*celá slávnosť Veľkonočnej vigílie sa koná v noci. Nemá sa začať pred súmrakom*¹⁶⁰ *a má sa skončiť pred svitaním nedeľného rána.*“ *Túto zásadu treba chápať doslovne. Vonkoncom nemožno pripustiť jej protirečiace zneužitia a zvyky, ktoré sa niekde zahniezdili — že sa totiž Veľkonočná vigília slávi v čase, keď sa zvyčajne anticipujú nedeľné omše. Je zaujímavé, že sa tieto dôvody, ktorými niektorí podopierajú anticipovanie Veľkonočnej vigílie, ako je napríklad všeobecné ohrozenie, nikdy neuvádzajú, pokiaľ ide o polnočnú omšu Narodenia Pána alebo o rozličné iné zhromaždenia konané v noci.*¹⁶¹ *Veľkonočnú vigíliu, v ktorej Hebreji očakávali nočný prechod Pána, ktorý ich vyslobodil z faraónovho otroctva, neskôr slávil ako pamiatku každý rok; bola predobrazom budúcej, pravej Kristovej noci, to jest noci pravého oslobodenia, v ktorej „Kristus rozlámal okovy smrti a víťazne vstal z hrobu.“ Už od začiatku Cirkev každý rok slávila Veľkú noc ako slávnosť slávností, najmä nočnou vigíliou. Táto vigília je aj očakávaním Pánovho príchodu.*¹⁶² Myslím, že slová sú

¹⁵⁷ Čo znamená noc bdenia zasvätená Pánovi (Ex 12, 42), vysvetľuje nám Chromacius z Akvileje: „*Všetky bdenia, ktoré sa slávajú na česť Pánovu, sú Bohu milé a rád ich prijíma; no toto bdenie prevyšuje všetky ostatné. Právom sa táto noc nazýva Pánovým bdením; on totiž bdel za života, aby sme my neupadli do zabudnutia v smrti. Cez tajomstvo utrpenia podstúpil za nás spánok smrti, lenže ten Pánov spánok prebudil celý svet, lebo Kristova smrť nás zbavila spánku večnej smrti. On sám to povedal ústami proroka: po tom všetkom som usnul a prebudil som sa a môj spánok mi bol sladký (porov. Ž 3, 6; Jer 31, 26). Ten Kristov spánok bol sladký, lebo nás povolal z trpkkej smrti do sladkého života. A nakoniec sa tá noc nazýva Pánovým bdením preto, lebo on bdel, aj keď spal. V tele spal, no v božstve bdel. Svojím božstvom prehľadával peklo, aby z neho vyslobodil človeka, ktorý tam bol uväznený.*“ (CANTALAMESSA. *Veľkonočné tajomstvo*. 1999, s. 69 – 70.)

¹⁵⁸ *Obežník Kongregácie pre bohoslužbu*. 1988, č. 77.

¹⁵⁹ Porov. LÖHR, A. *Dies ist die nacht*. 1957, s. 156.

¹⁶⁰ Latinský text uvádza *ante initium noctis*, čo znamená pred začatím noci, nie pred súmrakom. Súmrak je prechodný čas medzi dňom a nocou. (Porov. aj sv. Bazil: *Hexaémeron*. 2002, s. 202.) Vo večernom súmraku po západe slnka postupne ubúda svetlo až po úplnú noc. Doba jeho trvania závisí na mnohých faktoroch, ako sú ročné obdobie, zemepisná šírka, zemepisná dĺžka a časové pásmo (Porov. Noc. In *Wikipedia* [online].) V našich zemepisných šírkach trvá občiansky súmrak (čas medzi západom alebo východom slnka a okamihom, keď je slnko 6° pod horizontom) obyčajne vyše pol hodiny, nautický (trvá, kým klesne slnko 12° pod horizont) vyše hodiny. (Porov. Súmrak. In *Wikipedia* [online].)

¹⁶¹ *Obežník Kongregácie pre bohoslužbu*. 1988, č. 78.

¹⁶² *Obežník Kongregácie pre bohoslužbu*. 1988, č. 79-80. „*Tú noc slávime bdením, lebo Pán vstal z mŕtvych, a ten život... kde niet smrti, niet spánku, začal pre nás vo svojom tele; a tak ho vzkriesil z mŕtvych, že neumrie, ani smrť nebude nad ním panovať... Preto Zmŕtvychvstalý, ktorému trochu dlhším*

dostatočne jasné. „*Nikto nemyslí v túto noc na spánok. Žiaden deň nie je tak čakany ako táto noc. Tak vychádza nádej všetkých v ústrety noci.*“¹⁶³

Otázke chápania noci a tmy vzhľadom k začatiu slávenia Vigílie sme sa už v rámci výskumu venovali v predošlej práci.¹⁶⁴ Z uvedených výsledkov sme jednoznačne preukázali, že vo všeobecnosti dominuje u ľudí spojenie noci so spánkom a tmou, pričom postupne s vekom sa posúva aj hranica spánku. Význam noci väčšina respondentov spája so spánkom a vlastný spánok lokalizujú priemerne podľa kategórií do 21:00, 22:00 a do 23:00 hod. Priemerná hodina začatia noci, ako ju absolútna väčšina spája so spánkom, padne medzi 22:00 – 23:00 hod.¹⁶⁵ Astronomické údaje iba podporili tieto výsledky. Táto hodina by mala byť aj minimálnym začiatkom slávenia Veľkonočnej vigílie.¹⁶⁶ Podrobný výskum robený v Bratislave vo všetkých kostoloch je uvedený v prílohe. Vyplýva z neho, že jednotlivé spoločenstvá v podstate neslávia nočnú vigíliu. Nehovoriac o tom, čo všetko sa vynecháva vo Vigílii, že už málokde sa slávi krst a čítajú všetky čítania. Pri takýchto výsledkoch sa ani nemožno čudovať, že sa Vigília chápe ako Biela sobota a že veriaci nedospejú k plnej radosti veľkonočného rána. Naopak, objavujú

bdením spievame, nám dá, že s ním budeme bez konca žiť a kraľovať.“ SV. AUGUSTÍN. *Sermo Guelferbytan*, 5, 4, PLS 2, 552.

¹⁶³ Porov. LÖHR, A. *Dies ist die nacht*. 1957, s. 166. Mnohé miestne cirkvi nebdejú ako panny s horiacimi lampami, ale keď prichádza o polnoci zmŕtvychvstalý Ženich, celá cirkev už dávno spí.

¹⁶⁴ KRIŽO, V. *De maieste praeconii paschali in liturgia*. 2008, s. 54-64.

¹⁶⁵ Pripomíname, že dokument POSV. KONGREGÁCIE OBRADOV. *Maxima redemptionis nostrae mysteria*. 1955, ktorý bol súčasťou reformy obnovenia veľkonočnej vigílie, hovorí v č. 9 o náležitej hodine slávenia vigílie, že sa má začať sláviť okolo polnoci medzi Svätou sobotou a Veľkonočnou nedeľou. V osobitnom prípade sa dovoľuje ordinárovi dovoliť anticipovať vigíliu do skoršej hodiny, nie však pred súmrakom. Krásne vidíme niť, akou sa táto dôležitá vlastnosť noci Paschy sekularizovala od riadneho slávenia o polnoci, k mimoriadnemu úzu po súmraku, pričom hora competens, ktorú stanovuje biskup je iba dolnou zákonnou hranicou, pod ktorú sa nesmie ísť. Táto hodina je pre tých, ktorí sú v mimoriadnych okolnostiach (viacero slávení vigílie za sebou, veľký počet starých a chorých alebo iné biskupom schválené pastoračné dôvody). Riadna hodina slávenia vigílie je však riadne stanovená a to *in mediam noctem!* *Solemnis paschalis vigilia celebranda est hora competenti, ea scilicet, quae permittat missam solemnem ejusdem vigiliae incipere circa mediam noctem inter sabbatum sanctum et dominicam Resurrectionis*. Ešte aj v nasledujúcej smernici v spomínanej inštrukcii podporuje myšlienku slávenia noci: *Abstinentia et jejunium tempore quadragesimae praescriptum, quod hucusque, juxta can. 1252 § 4, sabbato sancto cessabat post meridiem, in posterum cessabit media nocte ejusdem sabbati sancti*.

¹⁶⁶ Podľa astronomických údajov by mala byť vigília cca. hodinu po západe slnka, aby bol splnený formálne predpis, čo je cca. 20:00. Ak však uvážime fakt všeobecného chápania noci, latinské *ante initium noctis*, nedovolenosť sláviť ju v čase večerných omší a tým, že bežný človek medzi 18:00 – 21:00 hodinou nikdy nepovie „noc“, museli by sme Vigíliu sláviť najskôr o 22:00.

sa tendencie používať slovné spojenie „z pastoračných dôvodov,“¹⁶⁷ ako nálepka na akúkoľvek svojvoľnosť a pohodlnosť.

2.5.2 Obrad svetla a Exsultet

V Gelaziánskom sakramentári sa začínala Vigília príchodom do presbytéria, diakon urobil znak kríža nad sviecou a potom ju požehnal modlitbou *Deus mundi conditor*. Podobný rítus opisuje už Hippolyt v *Traditio apostolica*.¹⁶⁸ V Egeriinom itineráriu sa Vigília začínala ako každý iný deň večerným lucernárom a za ním nasledovala dlhá vigília čítaním 12 starozákonných čítaní, krstom a slávením Eucharistie.¹⁶⁹ U pápeža Zosima máme svedectvo, že sa spája Exsultet s vyrytím kríža a znakov A a Ω.¹⁷⁰ V Ambroziánskom ríte sa nekoná obrad požehnanie ohňa, a paškál sa zapáľuje až počas spievania Exsultetu (od lampáša), pričom sa postupne zapália aj ďalšie svetlá a vtláčajú sa do paškála hrudky tymiánu v tvare kríža.¹⁷¹ Až v galikánskom ríte, ktorý priniesol aj prvky východnej liturgie, Exsultet predchádzal obrad požehnanie ohňa s procesiou. Misál z roku 1570 je spojením Ambroziánskeho rítu a Galikánskej liturgie. Na jednej strane prevzal požehnanie ohňa, na druhej strane sa konal obrad zapáľovania paškálu aj s vyrytím písmen.

V starších obradoch bol zvlášť oddelený oheň a princíp svetla (Božský princíp),¹⁷² ktorý zostúpil k zosnulým, a ktorý ožaroval procesiu a pri tomto svetle sa spievalo: *Lumen Christi*, a až v Exsultete sa tento oheň spájal so sviecou – paškálom (Božstvo predstavujúce oheň zapáľuje – oživuje – mŕtve telo Kristovo, ktorého znakom je práve vosková svieca, ktorá sa v procesii v tichu prináša diakonom k ohňu). V iných rítoch Exsultet bol prvým miestom zmŕtvychvstania Krista, lebo uprostred neho sa zapáľoval paškál. Výrečným svedectvom o božskom ohni a momentu zmŕtvychvstania pri spojení so sviecou naznačoval aj Rímsky misál pred reformou Pia XII., keď celebrant a kňazi boli

¹⁶⁷ Je to frekventovaný argument, ktorý sa používa, aby sa mohli neposlúchnuť múdre rady svätej Cirkvi. Ospravedlňuje sa tak často pohodlie pastoračnými dôvodmi. (Porov. *Obežník Kongregácie pre bohoslužbu*. 1988, č. 3 a č. 30.)

¹⁶⁸ Porov. HIPPOLYT ŘÍMSKY. *Apoštolská tradice*. 2000, č. 25, s. 38.

¹⁶⁹ Porov. EGERIA. *Púť do svätej zeme*. 2006. 38.1, s. 171.

¹⁷⁰ Porov. Pontificale Romanum saeculi XII. 32.10. In SCHMIDT, H. *Hebdomada sancta II*. 1957, s. 628.

¹⁷¹ Porov. Preconium Paschale Ambrosianum. In *Canto Ambrosiano* [online].

¹⁷² Porov. *Latinsko-slovenský misál 1952*. Veľkonočná vigília, úvod.

oblečení vo fialovom rúchu až do Glorie, diakon nesúci trojramenný svietnik a spievajúci Exsultet sa obliekol do bieleho rúcha. Je to krásne, že práve počas Exsultetu diakon žiaril v bielom rúchu ako *veľkonočný posol*.¹⁷³

Až v misáli Pavla VI. sa paškál zapaluje ešte pred procesiou a spievaním Exsultetu. Tento oheň, dnes ako súčasť liturgického slávenia, má byť podľa možnosti na vhodnom mieste mimo kostola pripravený z dreva ako vatra na požehnanie nového ohňa; plameň má byť taký, aby naozaj rozptýlil tmu a osvetlil noc.¹⁷⁴ Tichý sprievod k ohňu s paškálom, predstavujúcim mŕtveho Krista, celá atmosféra okolo ohňa, ktorý má vzbudzovať s celým obradom jeho požehnanie veľkú posvätnosť a bázeň prítomných. Ved' práve toto je chvíľa, od ktorej slávenie začína znovuobjavovať v Kristovi všetko cez pôst „stratené“ a kedy celé spoločenstvo nadobúda v sekularizovanom svete obnovenú vieru. Pri samom slávení je dôležitá aj dynamika procesií a miesto slávenia. Cirkev sa zhromažďuje vonku uprostred tohto sveta. Kristus je mŕtvy a my zakúšame, aká je márna viera bez neho.¹⁷⁵ V kostole niet Eucharistie,¹⁷⁶ čiže akoby ani niet Cirkvi. Tá sa stretáva vonku pred kostolom a očakáva príchod Pána, lebo bez neho niet spoločenstva. Keď potom uprostred veriacich zažiarí oheň zjavujúci božský princíp, Cirkev sa vydáva opäť na cestu, ako izraelský ľud v noci Egypta, ako Mária, keď uverila proti nádeji. Táto prvá procesia Vigílie naznačuje proces vnútorného obrátenia človeka, ktorého Pán ťahá lanami lásky,¹⁷⁷ do nového spoločenstva – do Cirkvi, v ktorej je On, Paškál, stredobodom presbytéria a od neho sa všetko zapaluje novým svetlom. Po vonkajšom nadchnutí a jasote (Exsultet) začína Božia pedagogika budovať nové základy a tak nás liturgia pozýva k nastúpeniu cesty človeka od stvorenia, pádu, cez vyslobodenie z Egypta, pády a volania Boha skrze prorokov a nakoniec človek nadchnutý Božím pôsobením zvolá so žalmistom: „*Ako jeleň dychtí za vodou z prameňa, tak moja duša, Bože, túži za tebou.*“¹⁷⁸ Cirkev zaplesá po štyridsiatich dňoch v Gloria,

¹⁷³ Porov. *Latinsko-slovenský misál 1952*. Veľkonočná vigília, úvod.

¹⁷⁴ Porov. *Obežník Kongregácie pre bohoslužbu*. 1988. čl. 82. V súvislosti s nočným slávením si všimnime ešte aj zaujímavý odkaz v *Ceremoniale episcoporum*, čl. 336a, aby sa na požehnanie ohňa pripravila lampa, ktorá bude osvetľovať texty, čo opäť predpokladá tmu.

¹⁷⁵ Porov. 1 Kor 15, 14.

¹⁷⁶ Porov. *Rímsky misál*. 1981. Veľký piatok, č. 25.

¹⁷⁷ Porov. Oz 11, 4.

¹⁷⁸ Porov. *Rímsky misál*. 1981. Veľkonočná vigília, žalm po siedmom čítaní.

v Aleluja a nakoniec celá Cirkev dostáva odkaz od anjelov: „*Neľakajte sa! Hľadáte Ježiša Nazaretského, ktorý bol ukrižovaný. Vstal z mŕtvych. Niet ho tu.*“¹⁷⁹ A v evanjeliu veľkonočnej oktávy ide paškál – Zmŕtvychvstalý – ako ohnivý stĺp do Galiley pred Cirkvou a emauzským zapaluje srdce v Božom slove a nakoniec sa dáva poznať v samej liturgii.

Procesia, ktorá už nie je vedená ukrižovaným Pánom na kríži, ale zmŕtvychvstalým Kristom v paškáli, má svoje opačné usporiadanie, ako zvyčajne. Prvý je Kristus – paškál idúci pred Cirkvou (pred ním turifer) a za ním celebrant, klérus, posluhujúci a ľud. V pôste je to Cirkev, ktorá svojimi hriechmi stráca Pána, hľadá ho a vstupuje znova a znova do tajomstva Eucharistie, aby ho v nej nachádzala. Vo veľkonočnej liturgii, v momente definitívnej straty všetkých istôt, uprostred tmy noci, sa spoločenstvo veriacich vzdáva svojho nároku na pozemskú vládu a prijíma Kristovu logiku víťazstva – Boh vstáva, Boh v tichu vánku sa prihovára človeku, opäť ako v raji. Boh vstupuje úplne novým a nenapodobiteľným spôsobom do dejín, premáha smrť, láme všetky ľudské hranice a ujíma sa človeka mocným ramenom. S takýmito pocitmi návratu ku Kristovi, s pocitmi prevelkého dojatia sa Cirkev necháva viesť Kristom počujúc trojitú výzvu: *Lumen Christi*.¹⁸⁰

Exsultet je prvým radostným liturgickým výkrikom. V tomto zmysle recitovať veľkonočný chválospev je neprípustné, ako sa aj píše: „*Spevu ľudu, ako aj posluhujúcich a kňaza pripadá v slávení Svätého týždňa a najmä Veľkonočného trojdňa osobitný význam, lebo práve spev najlepšie zodpovedá slávnosti týchto dní a dodáva textom väčšiu pôsobivosť a silu.*“¹⁸¹ A v tom istom článku uvádzajú Exsultet medzi spevmi, ktoré sa nikdy nemajú prednášať bez spevu. Misál Pia V. ponúka text Exsultetu iba v znotovanej forme a až dnešný misál latinský aj slovenský uvádza aj text mimo nôt, akoby to bolo možné a potrebné oddeliť. Latinský misál však uvádza najprv spievanú formu a to dlhšiu,

¹⁷⁹ Porov. *Rímsky misál*. 1981. Veľkonočná vigília, evanjelium.

¹⁸⁰ Stojí za úvahu, nakoľko elektrické svetlá sú výtvorom posledných dvoch storočí, či nepresunúť zažínanie elektrických svetiel až na spev Glorie. Táto prvá časť liturgie sa donedávna slávila vo fialovej farbe, čo skutočne zodpovedalo charakteru očakávania – Vigílie. V tejto Vigílii je také množstvo gradácií, že možno hovoriť skutočne o novom človeku, ktorý z nej po toľkých stratách a obrátení v pôste vyjde.

¹⁸¹ *Obežník Kongregácie pre bohoslužbu*. 1988, č. 42.

my zase text a to kratší. Liturgia predpokladá aj možnosť spevu chválospevu laikom, aby bolo možné ho dôstojne a účinne spievať.¹⁸²

2.5.3 Liturgia slova

Liturgia je poskladaná z Božieho slova a je vernou púťou na ceste s Izraelom po starozákonných miestach dejinami ľudstva, dejinami Izraela až k dejinám Cirkvi. Či Cirkev odpradáva nebdela s Máriou Magdalénou, či neplače, keď ho do hrobu vkladajú¹⁸³ a ešte aj pri večerách na Bielu sobotu volá, aby bola s ním pochovaná v krste?¹⁸⁴ Či nedáva Vigília zakúsiť ono svedectvo „*a videl i uveril?*“¹⁸⁵ V liturgii sa Božie slovo stáva živé a Cirkev ho doslovne takto aj slávi.

Zo sledovania tradície čítaní zo Starého zákona môžeme vidieť, že sú tu čítania, ktoré majú nepretržitú kontinuitu (stvorenie sveta, Abrahámová obeta, prechod cez Červené more s chválospevom, spása je dar pre všetkých, Žalm 42) až po dnes, ďalej čítania, ktoré boli čítané až do reformy II. Vatikánskeho koncilu (potopa, oživenie ľudských kostí – dnes v turíčnej vigílii, blaženosť časov mesiášových, jedenie veľkonočného baránka, omilostenie Ninivčanov, vernosť Božiemu zákonu, traja mládenci v ohnivej peci).¹⁸⁶ Pôvodných 12 prorockých čítaní je dnes zredukovaných na 7. Je o to smutnejšie, že ani týchto 7 čítaní nie je pre sláviace spoločenstvá dostatočne malý, ale naopak, čítania sa trvalo skracujú a redukujú priemerne na 4 – 5 čítaní. Aj na to upozorňuje Obežník kongregácie, keď píše, že „*treba vždy pamätať na to, že čítanie Božieho slova je podstatnou zložkou tejto Veľkonočnej vigílie. Preto treba čítať, ak je to možné, všetky čítania, aby sa dokonale zachoval ráz Veľkonočnej vigílie, ktorej slávenie si žiada dlhší čas.*“¹⁸⁷ Modlitby, žalmy a čítania možno sledovať v liturgickej tradícii už

¹⁸² Porov. Rímsky misál. 1981. *Veľkonočná vigília*, č. 17.

¹⁸³ Porov. *Liturgia hodín*. 1992. Biela sobota, hymnus na večery.

¹⁸⁴ Porov. *Liturgia hodín*. 1992. Biela sobota, modlitba večier.

¹⁸⁵ Porov. Jn 20, 8.

¹⁸⁶ Porov. SÝKORA, A. *Prehľad prameňov modlitieb vo Veľkonočnej vigílii*. 2002, s. 348. Tradícia je gelaziánska od Gev→Sup→MR 1932 až k dnešnému MR 1975.

¹⁸⁷ *Ceremoniale episcoporum*, čl. 347. *Obežník Kongregácie pre bohoslužbu*. 1988, č. 85.

od najstarších čias Cirkvi, a preto k nim treba s náležitou a preveľkou úctou aj pristupovať.¹⁸⁸

2.5.4 Krst a Eucharistia

Celá Veľkonočná vigília má odpradáva silne krstný charakter.¹⁸⁹ Exsultet je toho neskorším svedectvom. Právom sa musíme zamyslieť nad tým, „*aký asi dojem to muselo urobiť na židovských krstencov, keď im v deň krstu predstavili v prehľade naplnenie Starého zákona. Človek hneď priviedol pohanokresťanov cez poukázanie na Kristov vykupiteľský čin k ich oslobodeniu z pút otroctva k uvedomeniu a tým k bezhraničnému šťastiu byť kresťanom. To bolo zmŕtvychvstanie, to bol zážitok: s Kristom vstať z mŕtvych, s ním žiť!*“¹⁹⁰ Exsultet ako neskorší text na túto tradíciu starozákonných čítaní nadväzuje. Paškál, ktorého jas padá na stránky Starého zákona, dáva katechumenom spoznať v Božom slove spásonosný plán lásky a vnuká im kristologický pohľad na celé dejiny sveta.¹⁹¹ Vo svojej prvej časti predchádza starozákonné čítania o prechode cez Červené more, ospevuje ohnivý stĺp, vinu hriešnika pri stvorení a jeho vykúpení, Otcovu lásku a trpezlivosť a nakoniec samotnú noc niekoľkokrát vyzdvihuje a tento hymnus na noc zakončuje aj citátom zo 139. Žalmu: „*Táto noc sa vo svetle Božieho slova javí ako noc ožiarená zázrakmi minulosti, pretože katechumeni sú v nej oslobodení z práce na „panskom“ u faraóna (tzn. Satana) a kúpeľom znovuzrodenia je celý svet povýšený na deti Abraháma.*“¹⁹² Tento starozákonný pohľad na Božiu pedagogiku je posledným „fiat“ katechumenov. Je to aj ich vlastná cesta, ktorou prichádzajú až k evanjelióvemu tajomstvu Paschy. Ale tento prerod v krste je čímsi kvalitatívne novým, čo nepoznajú. Je to krok premeny do neznáma, a až potom začína cesta mystagógie – vovádzania do tajomstva Krista, ako nám to predstavuje Cyril Jeruzalemský vo svojich katechézach. Sv. Gregor Nysský v jednej homílii hovorí o krste, že podľa neho „*nesie deň svetiel svoje*

¹⁸⁸ Porov. SÝKORA, A. *Prehľad prameňov modlitieb vo Veľkonočnej vigílii*. 2002, s. 348n., SCHMIDT, H. *Hebdomada sancta II*. 1957, s. 827n.

¹⁸⁹ Porov. EGERIA. *Púť do svätej zeme*. 2006, č. 38; CYRIL JERUZALEMSKÝ. *Mystagógické katechese*. 1997; CANTALAMESSA, R. *Veľkonočné tajomstvo*. 1999, s. 69.

¹⁹⁰ CASPER, J. *Das „Exsultet“ in Schrift und Kirchenvätern*. 1936, s. 291.

¹⁹¹ Porov. LÖHR, A. *Dies ist die nacht*. 1957, s. 174.

¹⁹² Porov. LÖHR, A. *Dies ist die nacht*. 1957, s. 181.

meno... *Osvietenie...*¹⁹³ Krst je prechodom z tmy do svetla. Exsultet môžeme nazvať aj manifestáciou a poslednou predkrstnou katechézou. V ňom Kristus za nich *spláca dlžobu za hriech Adamov* a svätou krvou *zotiera dlžobný úpis starého hriechu*, ničí *okovy smrti* a *vyslobodzuje* ich z podsvetia pekla, v ktorom doteraz žili. Majú sa stať včelou a v celom živote s nádejou ako *dieťa svetla kráčať v ústrety Kristovi*,¹⁹⁴ aby svetlo v nich našlo *horieť ranná zornica*.

Obrad krstu tvorí konštitutívnu časť liturgie Vigílie. Postupne sa prepájal s posvätením krstného prameňa, paškálom, modlitbami vzývania nad vodou, exorcizmom a inými ďalšími obradmi, ktoré účinne predchádzajú a didakticky vovádzajú do tajomstva krstu. Litánie k svätým ako vzývanie svätých pre katechumenov možno tiež sledovať vo všetkých krstných tradíciách. A Vigília neostáva len pri tých, čo sú práve pokrstení, ale obracia sa ku všetkým: „*Ja som to, Kristus! Ja som zničil smrť..., zvíťazil nad nepriateľom. Podťte teda, podťte sem všetci, všetky národy zeme, všetci ponorení v hriechoch. Odpustia sa vám, lebo ja som vaše odpustenie, ja som Baránok spásy.*“¹⁹⁵ Krst „*nás teda zaväzuje neustále odzrkadľovať svetu Kristovu žiariacu tvár.*“ Byť svätým „*znamená vyjadriť presvedčenie, že ak je krst naozaj opravdivé vkročenie do Božej svätosti..., bolo by nezmyselné uspokojiť sa s nejakým priemerným životom, prežívaným v znamení povrchnej nábožnosti. Potom pýtať sa katechumena: `Chceš sa dať pokrstiť?` znamená zároveň sa ho aj pýtať, či sa chce stať svätým.*“¹⁹⁶

Až nad ránom Cirkev začína sláviť po dlhom bdení Eucharistiu so všetkými pokrstenými a zasadá k anjelskej hostine ako Izraeliti, a veraje srdca sa poznačujú nepominuteľnou krvou opravdivého Baránka,¹⁹⁷ ktorou sa pri Pánovom stole sýtime po dňoch smädu na „púšti života“ (pôstne obdobie). *A keď sa nás raz budú pýtať naše deti*, ale i ľudia tohto sveta: „*Čo to máte za zvyk?*“, vy odpoviete: „*To je obetovanie paschy pre Pána, ktorý obišiel domy Izraelitov v Egypte, keď bil Egypťanov a keď naše domy ušetril.*“¹⁹⁸ Celá Vigília je podľa knihy Exodus iba začiatkom pochodu za Kristom

¹⁹³ MPG 36, 612C In SCHUBERT, D. *Über Ursprung und Sinn der Osterkerze*. 1967, s. 97.

¹⁹⁴ Porov. *Obrad uvedenia dospelých do kresťanského života*. 1993. Odovzdanie zažatej sviece, č. 265.

¹⁹⁵ MELITON ZO SARDY. *O Pasše*. 2010. 102-103. In CANTALAMESSA, R. *Veľkonočné tajomstvo*, s. 78-79.

¹⁹⁶ JÁN PAVOL II. *Novo millenium ineunte*. 2001, č. 31.

¹⁹⁷ Porov. Ex 12, 7.

¹⁹⁸ Porov. Ex 12, 26-27.

– ohnivým stĺpom,¹⁹⁹ je to cesta plná oáz, ale i problémov a trápení, i veľkej radosti, ktorú nám nik nemôže vziať a diakon nám ju v úvode Exsultetu stále pripomína. Smerujeme k radosti – *exsultatio et jubilatio*.

Krásnym slovenským propriom je záverečná veľkonočná teoforická procesia, ktorou spoločenstvo veriacich verejne vyznáva a hlása radosť, ktorú slávili v liturgii. Procesia sa teší v našich krajoch veľkej úcte a obdivu a pravdepodobne väčšina veriaci s ňou spájajú svoje „zážitky“ a radosti prežité vo veľkonočných vigíliách.²⁰⁰ Dôstojne a slávnostne pripravená procesia s dostatočnou dĺžkou a verejným rázom s akcentom na vyznanie a prežívanie veľkonočnej viery môže zanechať hlboké pocity viery v tých, ktorí slávili, aj v tých, ktorí ešte nepoznajú Krista.

2.6 Veľkonočné obdobie

Keď sa začítame do opisu Egeriinho itinerária, hlboko sa nás dotkne, s akou živosťou opisuje veľkoleposť slávení. Môžeme si predovšetkým všimnúť, že ľudia sa počas sviatkov, ale i celkovo veľa modlili a slávili. Svoj čas napĺňali modlitbou. Veľkonočná oktáva, ako ju ešte aj dnes definuje Obežník, sa „slávi s rovnakou nádherou a s rovnakým poriadkom ako Epifánia.“²⁰¹ Dokonca mala taký význam a chápanie tejto radosti a účinkov vykúpenia, že ani tí najkonzervatívnejší apotaktiti s celotýždňovým pôstom sa počas týchto 50 dní vôbec nepostili.²⁰² Ak sme s maximálnou vernosťou a dôstojnosťou slávili posvätné tajomstvá v pôstnej liturgii a svoju prípravu završili vo Veľkonočnom trojdní, potom dokážeme s povzneseným srdcom a radosťou sláviť veľkonočnú oktávu so všetkým, čo k nej patrí, s rovnako nádherou, ako Veľkonočnú nedeľu. To predpokladá zbaviť sa mentality, čo je ešte dovolené vynechať a čo sa nemusí, a prejsť k mentalite, kde spoločenstvo s nadšením a s plnou účasťou slávi to tajomstvo, ktoré jej bolo zverené.

¹⁹⁹ Porov. Ex 12, 37-42.

²⁰⁰ Problémom je, že sa pre „neúmernú“ dĺžku celej vigílie skracujú jednotlivé časti, vynecháva sa krst a birmovanie, čítania a tak sa zasahuje do podstaty celého slávenia na úkor prídavných častí, akokoľvek pekných. Procesia môže byť podľa týchto noriem aj v nedeľu po večerách, ak by sa kvôli nej mali vynechávať časti liturgie Vigílie. Bdenie a dlhé slávenie patrí k podstate tejto Vigílie a ak by slávenie začalo napr. o 23:00, tak skončí nad ránom procesiou a prípadným agapé farského spoločenstva.

²⁰¹ EGERIA. *Púť do svätej zeme*. 2006, č. 39.1, s. 173. Z poriadku tajomstiev a titulov sviatkov patrí Veľkonočnej oktáve omnoho vyššie miesto ako Epifánii, takže by ju slávenie malo ešte aj prevyšovať.

²⁰² Porov. EGERIA. *Púť do svätej zeme*. 2006, č. 41, s. 177.

ZÁVER

„V liturgii vyvrcholuje činnosť Cirkvi a zároveň v nej pramení všetka jej sila. Ved' apoštolské práce smerujú k tomu, aby všetci, čo sa stali vierou a krstom dieťkami Božími, spoločne sa schádzavali, chválili Boha uprostred Cirkvi, boli účastní na Obete a požívali večeru Pánovu. Liturgia priam pobáda veriacich, aby nasýtení „veľkonočnými sviatosťami,“ stali sa „v láske svornými...“²⁰³ Musíme preto v kontexte celej tejto práce pochopiť, že „rovnako ako je pravdou, že liturgia je privilegovaným miestom pre hlásanie, počúvanie a slávenie Božieho Slova, platí tiež, že toto stretnutie treba pripravovať v srdciach veriacich a predovšetkým oni sami by sa v nej mali prehlbovať a osvojovať si ju. Kresťanský život totiž podstatne charakterizuje stretnutie s Ježišom Kristom, ktorý nás volá, aby sme ho nasledovali.“²⁰⁴ Liturgia pre svoj cieľ večnej oslavy a náležitú schopnosť človeka vyžaduje veľkú pozornosť v každej svojej časti, v každom aspekte, aby nastala nová liturgická jar, podobná tej, ktorá priviedla koncilových otcov k toľkej chvále a uznaniu liturgie. V nádeji očakávame, že práve taká dôležitá pozornosť sa v budúcnosti v celom Božom ľude obráti k tomuto nevyčerpatel'nému prameňu, ktorým je liturgia, ako k miestu stretania sa s Bohom.

Výsledky našej práce sú predovšetkým plesanie srdca nad nevýslovným tajomstvom, ktoré nám toto štúdium a meditácia priniesli. Najviac úžitku nám v tejto práci priniesol proces objavovania, proces, v ktorom sme sa učili, v ktorom sme hľadali, čítali, spätne spomínali a jasali nad krásou a tajomstvom „*blaženej noci, ktorá bola svedkom preslávnnej chvíle, keď Kristus vstal z mŕtvych.*“²⁰⁵ Je asi prekvapujúce, ako veľa sme venovali zdanlivo doplňujúcim témam a možno sa čitateľ ani nedomýšľal o Veľkonočnom trojdní. Ak sa v liturgii zabezpečí vernosť a otvorenosť Duchu a Cirkvi, tak nie je potrebné nič osobitné pridávať k Veľkonočnému trojdníu, ono samo o sebe je predovšetkým darom, darom od Toho, ktorý chce stále vychádzať nie preto, „*aby ostával v zlatom cibóriu, ale aby našiel druhé nebo, ktoré mu je nekonečne drahšie ako prvé: nebo našej duše, stvorenej na jeho obraz, živý chrám velebnej Trojice.*“²⁰⁶

²⁰³ SC, 10.

²⁰⁴ Porov. BENEDIKT XVI. *Verbum Domini*. 2010, č. 72.

²⁰⁵ *Rímsky misál*. 1981. Veľkonočný chválospev.

²⁰⁶ SV. TERÉZIA Z LISIEUX. *Príbeh mojej duše*. 1993, s. 152.

Problematike liturgickej krízy, nadobudnutia vernosti liturgickým normám, ale aj znovuobjavenie tajomstva liturgie bude potrebné sa v našich krajoch venovať so stále väčšou intenzitou. Myslíme si, že na Slovensku sa tejto téme prisudzuje malá dôležitosť a ešte menej v konkrétnej praxi. Bude potrebné zaviesť mnoho praktických opatrení, intenzívne vzdelávať klérus i ľud k chápaniu, sláveniu a príprave veľkonočnej liturgie.

Kiežby v to skoré ráno už nevyšla zornica, aby ohlasovala príchod slnka, ale sám Stvoriteľ z komnaty zeme, aby v našich srdciach zažiaril raz navždy v nevýslovnom svetle lesku svojej slávy.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Dokumenty Cirkvi

BENEDIKT XVI. 2009. *Caritas in veritate*. Trnava : SSV, 2009. 120 s. ISBN 978-80-7162-786-9.

BENEDIKT XVI. 2006. *Deus caritas est*. Trnava : SSV, 2006. 62 s. ISBN 80-7162-594 9.

BENEDIKT XVI. 2007. *Sacramentum caritatis*. Trnava : SSV, 2007. 126 s. ISBN 978-80-7162-659-6.

BENEDIKT XVI. 2010. *List seminaristom*. Trnava: SSV, 2007, s. 22-29.

BENEDIKT XVI. 2007. List jeho svätosti Benedikta XVI. biskupom pri príležitosti uverejnenia apoštolského listu motu proprio Summorum Pontificum o používaní rímskej liturgie, ktorá predchádzala reforme uskutočnenej roku 1970. In *KBS* [online]. 7.7.2007 [Cit. 31.12. 2011]. Dostupné na: <<http://www.kbs.sk/?cid=1189957675>>.

BENEDIKT XVI. 2007. *Summorum Pontificum*. Trnava: SSV, 2007, s. 11-21.

PÁPEŽSKÁ KOMISIA ECCLESIA DEI. 2011. *Universae Ecclesiae*. Inštrukcia o aplikácii apoštolského listu motu proprio Summorum pontificum Jeho Svätosti Benedikta XVI. (30. apríla 2011). Trnava: SSV, 2011. s. 49-62.

BENEDIKT XVI. *Verbum Domini*. 2011. Trnava : SSV, 2011. 168 s. ISBN 978-80-7162-8682.

Dokumenty II. vatikánskeho koncilu. 2008. Trnava : SSV, 2008. 846 s. ISBN 978-80-7162-738-8.

JÁN PAVOL II. 1980. Dominicae cenae. In *Liturgia*, 1994, roč. 4, č. 2, s. 95-121. ISSN 1210-0676.

JÁN PAVOL II. 2003. *Ecclesia de Eucharistia*. Trnava : SSV, 2003. 67 s. ISBN 80-7162-430-6.

JÁN PAVOL II. 2004. *Mane nobiscum, Domine*. Trnava : SSV, 2004. 31 s. ISBN 80-7162-522-1.

JÁN PAVOL II. 2001. *Novo millenium ineunte*. Trnava : SSV, 2001. 86 s. ISBN 80-7162-345-8.

Katechizmus katolíckej Cirkvi (KKC). Trnava : SSV, 2002. 918 s. ISBN 80-7162-370-9.

Kódex kanonického práva (CIC). Trnava : SSV, 2001. 893 s. ISBN 80-7162-227-3.

KONGREGÁCIA PRE BOHOSLUŽBU.1988. *Obežník Kongregácie pre bohoslužbu o príprave a slávení veľkonočných sviatkov II/1988*. Trnava : Polygrafické závody, 1988. 19 s.

KONGREGÁCIA PRE BOŽÍ KULT A DISCIPLÍNU SVIATOSTÍ. Liturgiam authenticam. In *Liturgia*, 2010, roč. 20, s. 106 – 144. ISSN 1210-0676.

KONGREGÁCIA PRE BOŽÍ KULT A DISCIPLÍNU SVIATOSTÍ. 1993. *Obrad uvedenia dospelých do kresťanského života*. Trnava : SSV, 1993. 264 s. ISBN 80-7162-029-7.

KONGREGÁCIA PRE BOŽÍ KULT A DISCIPLÍNU SVIATOSTÍ. 2004. *Redemptionis Sacramentum*. Trnava : SSV, 2004. 91 s. ISBN 80-7162-524-8.

KONGREGÁCIA PRE BOŽÍ KULT A DISCIPLÍNU SVIATOSTÍ. 2005. *Rok Eucharistie*. Trnava : SSV, 2005. 63 s. ISBN 80-7162-569-8.

KONGREGÁCIA PRE BOŽÍ KULT A DISCIPLÍNU SVIATOSTÍ. 2008. *Všeobecné smernice Rímskeho misála (VSRM)*, editio typica tertia (2002). In *Liturgia*, 2008, roč. XVIII., č. 18, s. 197-298. ISSN 1210-0676.

POSVÄTNÁ KONGREGÁCIA OBRADOV. 1993. Eucharisticum mysterium. In *Liturgia*, 1993, roč. III., č. 2, s. 141-174. ISSN 1210-0676.

POSVÄTNÁ KONGREGÁCIE OBRADOV. 1955. Maxima redemptionis nostrae mysteria. In *Introibo* [online]. 16.11.1955 [cit. 27.12.2011]. Dostupné na internete: <<http://www.introibo.fr/Decret-general-sur-la-reforme-de>>.

POSVÄTNÁ KONGREGÁCIA OBRADOV. 1967. *Musicam sacram*. 1967. In *Liturgia*, 1992, roč. II., č. 2-3, s. 111-128. ISSN 1210-0676.

Sväté Písmo Starého i Nového zákona. 2003. Trnava : SSV, 2003. 2623 s. ISBN 80-7162-420-9.

Pramene

Canones et decreta sacrosancti oecumenici Concilii Tridentini. Ratisbonae : Institutum librarium pridem G. J. Manz, 1903. 353 s.

Caeremoniale Episcoporum ex decreto sacrosancti oecumenici concilii Vaticani II instauratum auctoritate Ioannis Pauli pp. II. promulgatum, editio typica. Vatikán : Libreria editrice Vaticana, 1984 (obnovené 3. vydanie 1995). ISBN 88-209-4217-8.

- DESHUSSES, J. 1992. *Le sacramentaire Grégorien*. 3. vydanie. Fribourg : Universitaires Fribourg Suisse, 1992. 348 s. ISBN 2-8271-0145-9.
- Latinsko-slovenský misál*. Trnava : SSV, 1952. 1224 s.
- Liturgia hodín. 4. Zväzky*. Citta del Vaticano : Typis Polyglottis Vaticanis, 1992.
- Missale Romanum 1570*. Editio princeps. Citta del Vaticano : Liberia Editrice Vaticana, 1998. 719 s.
- Missale Romanum 1953*. Editio sexta post typicam 1953. Citta del Vaticano : Typis Polyglottis Vaticanis, 1953. 1044 s.
- MOHLBERG, L. C. a kol. 1981. *Liber Sacramentorum Romanae Aeclesiae ordinis anni circuli*. 3. vydanie. (cod. Vat. Reg. Lat 316/Paris Bibl. Mat. 7139, 41/56) (*Sacramentarium Gelasianum*) Roma : Casa Editrice Herder, 1981. 324 s.
- MOHLBERG, L. C. a kol. 1994. *Sacramentarium Veronense*. 3. vydanie. (cod. Bibl. Capit. Veron. LXXXV) Roma : Casa Editrice Herder, 1994. 203 s.
- Obrad uvedenia dospelých do kresťanského života*. Trnava : SSV, 1993. 264 s. ISBN 80-7162-029-7.
- Officium majoris hebdomadae sanctae*. Ratisbonæ : Neo Eboraci & Cincinnati, 1902. 452 s.
- Pesachová Hagada*. Bratislava : Chajim, 2004. 86 s.
- Rímsky misál, latinsko-slovenský*. Rím : SÚSCM, 1966. 1181 s.
- Rímsky misál*. Rím : Typis Polyglottis Vaticanis, 1981. 1052 s.
- SCHMIDT, H. 1956. *Hebdomada sancta I*. Roma : Herder, 1956. 1058 s.
- SCHMIDT, H. 1957. *Hebdomada sancta II*. Roma : Herder, 1957. 300 s.
- SLOVENSKÁ LITURGICKÁ KOMISIA. 1991. *Osobitné obrady na Veľký piatok, Bielu sobotu a na nedeľu Pánovho zmŕtvychvstania*. Martin : Osveta, 1991. 40 s. ISBN 80-217-0459-4.
- SLOVENSKÁ LITURGICKÁ KOMISIA. 1993. *Liturgický spevník III*. Bratislava : Cantate, 1993. 43 s. ISBN 80-900452-7-8.
- SODI, M. – TONIOLO, A. 2007. *Missale Romanum*. Editio typica (1962). Città del Vaticano : Libreria Editrice Vaticana, 2007. ISBN 978-88-209-7965-2
- The Pontifical of Egbert* [online]. 1834, s. 128. [Cit. 10.02. 2012]. Dostupné na: <<http://www.archive.org/stream/pontificalegbert27surtooft#page/n3/mode/2up>>.

Odborná literatúra

- ADAM, A. 2001. *Liturgika*. Praha : Vyšehrad, 2001. 471 s. ISBN 80-7021-420-1.
- ADAM, A. 1998. *Liturgický rok*. Praha : Vyšehrad, 1998. 471 s. ISBN 80-7021-269-1.
- AUGÉ, M. 2001. *Liturgická spiritualita*. Trnava : Dobrá kniha, 2001. 131 s. ISBN 80-7141-341-0.
- SV. AUGUSTÍN. 2004. *O kresťanskej náuke*. Prešov : Petra, 2004. 223 s. ISBN 80-89007-44-9.
- SV. BAZIL VEĽKÝ. 2002. *Hexaeméron*. Prešov : Petra, 2002. 295 s. ISBN 80-89007-25-2.
- SV. BAZIL VEĽKÝ. 1999. *Povzbudenie mladým*. Prešov : Petra, 1999. 297 s. ISBN 80-88774-60-8.
- BALTHASAR, H. 2009. *Teológia troch dní*. Trnava : Dobrá kniha, 2009. ISBN 978-80-7141-640-1.
- BENEDIKT XVI. 2007. *Ježiš Nazaretský*. Bratislava : Dobrá kniha, 2007. 391. ISBN 978-7141-579-4.
- CANTALAMESA, R. 1999. *Veľkonočné tajomstvo*. Bratislava : Serafín, 1999. 165 s. ISBN 80-88944-18-X.
- CASPER, J. Das Exsultet in Schrift und Kirchenvatern. In *Bibel und Liturgie*, 1936-1937, č. 11, s. 289-296.
- CLERC, P. 2002. *Moudrost liturgie a jak jí porozumět*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2002. 179 s. ISBN 80-7192-453-9.
- SV. CYRIL JERUZALEMSKÝ. 1997. *Mystagógické katecheze*. Velehrad : Refugium, 1997. 78 s. ISBN 80-86045-09-9.
- DENIS, H. 2000. *Jak slavit Eucharistii*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2000. 92 s. ISBN 80-7192-249-8.
- DONGHI, A. 1995. *Gesta a slova*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1995. 93 s. ISBN 80-7192-008-3.
- DOUGLAS, J. 1996. *Nový biblický slovník*. Praha : Návrat domů, 1996. 1243 s. ISBN 80-85495-65-1.
- DUFKA, V. 1997. Spev na prijímanie a jeho teologické chápanie. In *Liturgia*, 1997, roč.

7, č. 4, s. 335-345. ISSN 1210-0676.

EGERIA. 2006. *Púť do Svätej zeme*. Bratislava : TFTU, 2006. 220 s. ISBN 80-7141-5391.

FUCHS, G. – WEIKMANN, H. 2005. 2. Auflage. *Das Exsultet. Geschichte, Theologie und Gestaltung der österlichen Lichtdanksagung*. Regensburg : Pustet, 2005. 155 s. ISBN 3-7917-1306-X.

GOGOL, N. 1996. *Rozjímaní o božské liturgii*. Olomouc : Refugium, 1996. 62 s. ISBN 80-901957-7-6.

HAHN, S. 2005. *Baránkova večera*. Bratislava : Redemptoristi, 2005. 145 s. ISBN 80-968638-4-3.

HIPPOLYT ŘÍMSKY. 2000. *Apoštolská tradice*. Olomouc : Refugium, 2000. 53 s. ISBN 80-86045-45-5.

KRIŽO, V. 2008. *De maieste praeconii paschali in liturgia – O vznešenosti veľkonočného chválospevu v liturgii*. Diplomová práca, Trnavská univerzita. Pedagogická fakulta, Katedra náboženskej výchovy. Trnava : Pedagogická fakulta TU, 2008. 72 s.

KUNETKA, F. 2004. *Eucharistie v kresťanskej antice*. Olomouc : CMTF, 2004. 231 s. ISBN 80-244-0920-8.

KUNZLER, M. 2007. *Liturge sein. Entwurf einer Ars celebrandi*. Paderborn : Bonifatius, 2007. ISBN 978-3-89710-377-1.

LAMBERTS, J. 2002. *Ars celebrandi: Textés et études liturgiques studies in liturgy XVII*. Leuven : Peeters Publishers, 2002. ISBN 90-429-1211-1.

LÖHR, A. 1957. *Die heilige Woche*. Regensburg : Pustet, 1957. 203 s.

LURKER, M. 1999. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha : Vyšehrad, 1999. 365 s. ISBN 80-7021-254-3

MAUR, H. 1966. Eine Vorform des Exsultet in der grieschischen Patristik. In *Trier Theologische Zeitschrift*, 1966, č. 75, s. 65-88.

MEISNER, J. 2007. *Dívat se srdcem*. Kostelní Vydří : Karmelitánske nakladatelství, 2007. 175 s. ISBN 978-80-7195-205-3.

MELITON ZO SARDY. 2010. *O Pasše*. Praha : Pavel Mervart, 2010. 190 s. ISBN 978-80-87378-56-4.

MEŠKO, D. a kol. 2004. *Akademická příručka*. Martin : Osveta, 2004. 316 s. ISBN 80-

8063-150-6.

MIRKOVIČ, L. 2001. *Pravoslávna liturgika*. Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta. 2001. 358 s. ISBN 80-8068-079-5.

NEUNER, J. – ROOS, H. 1995. *Viera Cirkvi v úradných dokumentoch jej Magistéria*. Trnava : Dobrá kniha, 1995. 471 s. ISBN 80-7141-072-1.

PORSCH, F. 1998. *Evangelium sv. Jana*. Kostelní Vydří : Karmelitánske nakladateľství, 1998. 215 s. ISBN 80-7192-262-5.

RATZINGER, J. 2003. *Cesta veľkonočným tajomstvom*. Trnava : SSV, 2003. ISBN 80-7162-424-1.

RATZINGER, J. 2005. *Duch liturgie*. Trnava : Dobrá kniha, 2005. ISBN 80-7141-477-8.

SCHUBERT, D. Über Ursprung und Sinn der Osterkerze. In *Jahrbuch für Liturgik and Hymnologie*, 1967, č. 12, s. 94-100.

STUDENÝ, J. 1992. *Křesťanské symboly*. Olomouc : MCM, 1992. 369 s.

SÝKORA, A. 2002. *Prehľad prameňov modlitieb vo Veľkonočnej vigílii*. In *Liturgia*, 2002, roč. 12, č. 3, s. 348-356. ISSN 1210-0676.

TAFT, R. 2008. *Život z liturgie*. Olomouc : Refugium, 2008. 431 s. ISBN 978-80-86715-95-7.

SV. TERÉZIA Z LISIEUX. 1993. *Príbeh mojej duše*. Bratislava : Alfa, 1993. 319 s. ISBN 80-01163-6.

VARGAŠ, Š. 2006. *Teologický a náboženský slovník*. Trnava : SSV, 2006. 352 s.

VNUK, F. 2003. *Príručný slovník kresťanstva*. Bratislava : Smaragd, 2003. 375 s.

WAHS, W. 1993. *Mýtus a rituál v kresťanství*. Praha : Nakladateľství Tomáše Janečka, 1993. 232 s.

WŽENTEK, A. 1929. *Latinsko-slovenský slovník*. Brno : Občianska kníhtlač, 1929. 819 s.

Odborné elektronické články, správy

CAÑIZARES, A. *Co se stalo s pokoncilní liturgií?* In *Radio Vaticana* [online]. 8.3.2011 [cit. 10.02.2012]. Dostupné na: <<http://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=14221>>.

COENA. *Evangelická liturgická iniciatíva*. In *Coena* [online]. [s.a.]. [Cit. 7.3. 2008]. Dostupné na internete: <<http://www.coena.cz/liturgika/liturgicky-rok/svaty-tyden/>>.

DUBINA, J. Používanie kadidla v liturgii. In *Kňazi* [online]. 5.1.2010 [Cit. 31.12. 2011].

Dostupné na: <<http://www.knazi.sk/liturgia/litvysvetold.php>>.

GAGLIARDI, M. Observance of Liturgical Norms and "Ars Celebrandi". In *Zenit* [online]. 9.7.2010 [Cit. 11.12. 2011]. Dostupné na: <<http://www.zenit.org/article-29850?l=english>>.

KOCH, K. Stará liturgie má inspirovat a vyvolat nové liturgické hnutí. In *Radio Vaticana* [online]. 17.5.2011 [Cit. 11.12. 2011]. Dostupné na: <<http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=14570>>.

LANG, U. O liturgickém jazyku. In *Radio Vaticana* [online]. 13.2.2011 [Cit. 31.12. 2011]. Dostupné na: <http://www.radiovaticana.cz/clanek_print.php4?id=14098>.

MARINI, G. O viditelných liturgických změnách v bohoslužbách Svatého otce. In *Radio Vaticana* [online]. 1.7.2008 [cit. 10.02.2012]. Dostupné na: <<http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=9760>>.

Preconium Paschale Ambrosianum. In *Canto Ambrosiano* [online]. 10.3. 2008 [Cit. 05.02. 2012]. Dostupné na: <<http://www.cantoambrosiano.com/Exsultet.htm>>.

Správa: Kardinál Arinze proti banalizaci liturgie. In *Radio Vaticana* [online]. 27.10.2006 [cit. 30.12.2011]. Dostupné na internete: <<http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=6672>>.

Správa: Kardinál Ratzinger varuje před banalizováním liturgie. In *TK KBS* [online]. 9.12.2003 [cit. 2010-30-12]. Dostupné na internete: <<http://www.tkkbs.sk/view.php?cisloclanku=2003120913>>.

Správa: Krása není dekorativním prvkem liturgie, nýbrž jejím základem. In *Radio Vaticana* [online]. 8.3.2012 [Cit. 08.03. 2012]. Dostupné na: <<http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=16045>>.

Správa: Papež k liturgikům: tradice a pokrok se doplňují a směřují k témuž cíli. In *Radio Vaticana* [online]. 6.5.2011 [Cit. 11.12. 2011]. Dostupné na: <<http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=14513>>.

Správa: Papež mluvil do duše italských biskupům. In *Radio Vaticana* [online]. 14.11.2010 [Cit. 11.12. 2011]. Dostupné na: <<http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=13649>>.

Správa: Papež upozorňuje na vedomě i nevedomě opomíjená kritéria sakrální hudby. In *Radio Vaticana* [online]. 27.5.2011 [Cit. 11.12. 2011]. Dostupné na: <<http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=14616>>.

Správa: Prednáška Benedikta XVI. o Eucharistii. In *Radio Vaticana* [online]. 18. 6 2010 [cit. 2010-30-12]. Dostupné na internete: <<http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=12960>>.

Správa: Rozhovor talianskeho denníka *Il Giornale* s prefektom Kongregácie pre Boží kult a disciplínu sviatostí s kardinálom Cañizaresom. In *Radio Vaticana* [online]. 28.12.2010 [cit. 2010-30-12]. Dostupné na internete: <<http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=13891>>.

Správa: Stav liturgické hudby je tragický, říká dirigent římské filharmonie. In *Radio Vaticana* [online]. 18.6.2011 [Cit. 11.12. 2011]. Dostupné na: <<http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=14731>>.

ŠMID, B. Predobrazy Eucharistie. In *Františkáni* [online]. 4.3.2010 [Cit. 7.10. 2011]. Dostupné na: <<http://www.frantiskani.sk/kazatel/pr/eucharistia.htm>>.

Wikipedia [online]. 4.2.2012 [Cit. 10.2. 2012]. Dostupné na: <<http://cs.wikipedia.org>>.